

Inhoudsopgave

Inhoud	blz 1
Van de redactie	2
Herinneringen aan de oorlog	3
De gezusters Hagedoorn en andere verhalen 3	7
Mist rond Vrouw Snakenborg	11
Een enquête met een bijzonder doel	13
Ge kent onze kerken nog niet	20
Wolter Wolthers, een bijzondere burgemeester	22
Folkert de Boer, “gele rijder, pechbestrijder”	26
Colofon	36

Samenstelling en eindredactie:
Jan van der Veen

Lay-out:
Lyda van Rijt

Het logo van Heemkundekring Vredewold-West, naar ontwerp van H. Dullink, heeft betrekking op het gebied waarin onze dorpen liggen. De gegolfde lijnen onderin geven de vele watertjes aan die in dit gebied stromen en gestroomd hebben. Ook hebben ze betrekking op Mar-heim, gemeente grenzend aan water. De gebogen lijn is een Typha Latifolia oftewel een Grote Lisdodde, in de volksmond ook wel tourebout of rietsigaar genoemd. Deze plant komt in ons gebied veel voor en is kenmerkend.

Van de redactie

Voor u ligt nummer 22 van het Olde Guet.

Voordat we aangeven welke artikelen we deze keer publiceren, vertellen wij u dat het bestuur op een aantal plaatsen is gewijzigd. Uitgetreden zijn Grietje Hijmersma, Aaltje Woltman en Jan van der Veen. Nieuw zijn Gonneke Teeuwen uit Marum en Henk v. d. Wijk uit De Wilp. We heten hen van harte welkom.

Ook deze keer zit er variatie in het aanbod. Voor elk wat wils, geloven we.

In het kader van 70 jaar bevrijding beginnen we deze keer met de herinneringen aan de oorlog, zoals oud-Marumer Heidinga als kleine jongen die beleefd heeft. Hij woonde in die periode aan de Kruisweg. Heidinga woont nu in Annen, waar hij tijdens zijn werkzame leven in het onderwijs zat.

Henri Besselink begint met een rectificatie van “Zo helpe mij God Almachtig”. Bij het plaatsen van een afbeelding is een deel van de tekst weggevalen. Nu het complete verhaal. Het is alweer zijn derde bijdrage.

In het project “Sterke verhalen van Groninger dorpen” staat het verhaal over vrouw Snakenburg. Een bekend figuur in en om Boerakker. Jan Helder vroeg toestemming aan de samensteller om deze geschiedenis weer eens onder de aandacht te brengen.

In 1828 deden 175 hoofdonderwijzers in de provincie Groningen mee aan een enquête over hun omgeving. Jan van der Veen zocht uit wat de aanleiding was en wat er over Marum, Nuis, Niebert en Noordwijk vermeld werd en vergeleek de gegevens.

In een oud werkje van Jan W. Kesler “Ge kent onze kerken niet” vonden we een stuk over de kerk van Marum, dat we u niet wilden onthouden.

Joke de Boer gaf in nummer 14 van ons blad een overzicht van alle burgemeesters van Marum. Koos Vos heeft er één uitgepikt, een zeer interessant persoon, die echter maar twee jaar in onze gemeente heeft gefunctioneerd, namelijk burgemeester Wolthers.

Geert Braam kwam bij een buurman van vroeger terecht, Folkert de Boer, die hem verhaalde over zijn niet alledaags beroep, dat van wegenwacht. Hier een uitgebreid verslag over zijn werk.

Lydia van Rijt
Jan van der Veen

Herinneringen uit de oorlogsjaren

H. Heidinga

Hedde Heidinga, in 1935 geboren op de Jonkersvaart (nabij de sluis), haalt herinneringen op over zijn jeugdijaren in de oorlog. In 1936 verhuisde het gezin naar Marum, waar een boerderij betrokken werd aan de Kruisweg, op de grens met Nuis. Daar bracht hij dus de oorlogsjaren door. In 1961 verhuisde hij naar Annen, waar hij nog woont en waar hij als onderwijzer werkzaam is geweest. Hier volgen zijn herinneringen.

H. Heidinga

Ter oriëntatie

Toen voor Nederland de oorlog uitbrak, op 10 mei 1940, was ik kort daarvoor vijf jaar geworden, dus te jong om de ernst en de achtergronden van het hele gebeuren te begrijpen en te doorzien. Ik heb deze fase in mijn leven meer gezien als een hele spannende tijd, zo spannend dat ik mij een aantal gebeurtenissen nog heel goed kan herinneren. Ook ben ik veel te weten gekomen van overleveringen van mensen om me heen. Ik woonde in die tijd (1940 dus) samen met mijn ouders en twee broers in een boerderij aan de Kruisweg in Marum, op de grens met Nuis. Ons huis stond in Marum en de bijbehorende boomgaard lag grotendeels in Nuis. Mijn eerste schooljaren vielen samen met de oorlogsjaren. Ik bezocht de lagere

school in Nuis, waar meester Cupéry de hoofdmeester was.

Hoe het begon

Het begon meteen op 10 mei. Bijna onafgebroken colonnes van Duitse legervoertuigen trokken door Marum richting Afsluitdijk, maar dat wisten we toen nog niet. Voor ons kinderen was dit een ware sensatie, Wij, als buurtkinderen, stonden er met volle aandacht naar te kijken. Zoiets hadden wij nog nooit meegemaakt. Geen wonder, want we hadden nog nooit soldaten, kanonnen en van die vreemde voertuigen gezien. Wat vooral veel indruk op mij maakte, waren de motorvoertuigen met zijspan. Indrukwekkend hoe al deze gehelmde militairen, met het geweer in de aanslag, in dat zijspan zaten. Of het honderden of misschien wel duizenden waren, is moeilijk te zeggen. Het ging maar door, de hele dag. Ik vond het interessant, maar tegelijkertijd ook angstaanjagend. Af en toe maakte men een stop, o.a. voor het bijvullen van de benzinetanks. Uit angst ging ik dan zo vlug mogelijk naar binnen, weet ik nog. Dit was, zeg maar, mijn eerste “kennismaking” met de oorlog en met het Duitse leger. De schrik zat er meteen in, niet alleen bij ons kinderen, maar grote mensen waren ook angstig voor zoveel machtsvertoon.

Hoe het verder ging

Van de eerste oorlogsjaren heb ik weinig meegekregen. Er gebeurde voor ons ook niet zoveel. Er kwamen wel nieuwe wetten en regels, maar dat zei ons kinderen weinig. Een dieptepunt was wel de Meistaking van 1943. Daarover werd in de buurt uitvoerig en met ontzag gesproken. Dat er zestien onschuldige burgers, hoofdzakelijk afkomstig van De Haar waren omgebracht, maakte veel

indruk, maar ik begreep het niet helemaal. Dat het héél, héél erg was, stond wel vast. Dat de schrik er bij de bevolking goed in zat, blijkt wel uit het volgende: *“Eén dezer dagen stopte, onder melkenstijd, ter hoogte van garage Hazenberg in Nuis een Duitse militaire auto. Een buurtbewoner schrok zo hevig dat hij zonder af te wachten door de weilanden in noordelijke richting vluchtte. Tegen enkele melkers riep hij: “Een overval, de Duitsers komen er aan... We moeten hier weg”. De melkers bedachten zich niet, lieten de koeien in de steek en vluchten hals over kop mee. Ook andere buurtbewoners sloten zich aan, richting Oude Diep. Het groepje verstopte zich uiteindelijk in een droge sloot. Na enige tijd van zwijgen raakten enkele medevluchtelingen in een nogal luidruchtig gesprek, waarop één van de oudsten riep: Jullie moeten niet zo kakelen daarachter, ze (de Duitsers) kunnen je van verre wel horen”*. Duitsers kwamen er echter niet en na geruime tijd is men schoorvoetend huiswaarts gekeerd, niet wetende of het gevaar geweken was.

Gevaar uit de lucht

Er volgde nu een tijd dat het gevaar veelal uit de lucht kwam, dat konden luchtgevechten zijn of beschietingen op gronddoelen. Luchtgevechten ontstonden als geallieerde bommenwerpers, die onderweg naar Duitsland waren, aangevallen werden door Duitse jachtvliegtuigen. Gebeurde dat in het lucht ruim boven je, dan was dat erg gevaarlijk en moest je dekking zoeken. Op school werd op dit gevaar geoefend. Op een teken van de meester moesten we zo vlug mogelijk op de vloer gaan liggen, liefst tegen de muur; ieder had zijn eigen vaste plaats.

Beschietingen van gronddoelen waren erg gevaarlijk. In deze fase van de strijd gebeurde het vaak dat Engelse jachtvliegtuigen veelal bewegende doelen op de grond, zoals treinen, (vracht)auto's, werkende boeren in het veld beschoten. Men wilde op deze manier sabotage tegengaan. Zo ook op een mooie morgen in juni. Het monotone gebrom van vliegtuigen, die oostwaarts trokken, hield maar niet op. Ik was op school en in de middagpauze (ik bleef tussen de middag over) gebeurde het... een hoog gierend

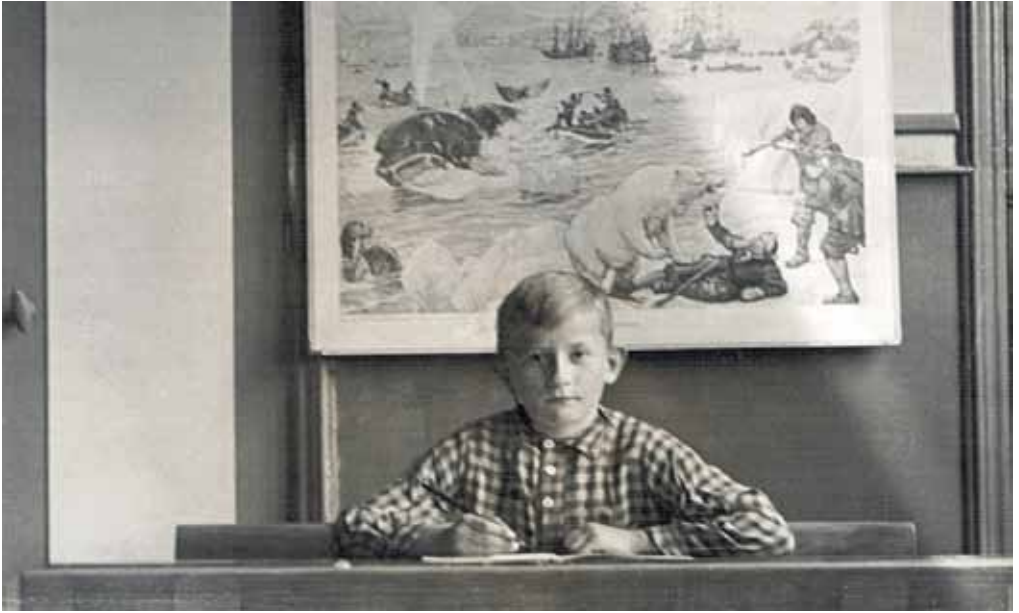
geluid doorbrak plotseling het doffe gezoem van de bommenwerpers. Kleine vliegtuigen, de zogenaamde jagers, vlogen laag over. Wij moesten van meester onmiddellijk dekking zoeken in de school. Wij hadden onze plaatsen nog niet ingenomen of er brak een oorverdovend lawaai los, gedreun, gierende jagers en geknetter van mitrailleurvuur. We stonden doodsangsten uit. Ik drukte mij nog stijver tegen de muur. Het was of er iets naar beneden kwam vallen. Dat gebeurde echter niet, want... plotseling werd het stil en bleef het stil. De luchtaanval was afgelopen en wij mochten onze schuilplaats verlaten. Maar wat was er gebeurd? Het bleek dat op de provinciale weg, ter hoogte van de oprijlaan naar de Coendersborch, een vrachtauto, geladen met glaswerk, beschoten was. De auto was totaal kapot, doorzeefd met kogels. Nu wisten we wat de oorzaak was van het glasgerinkel dat we tijdens de beschieting hadden gehoord.

Een hachelijk moment

Kort hierop maakte ikzelf een gevaarlijk ogenblik mee. Ik was thuis op het erf aan het spelen, in de lucht weer dat monotone geluid van overvliegende bommenwerpers. Plotseling scheerden enige jagers laag over en meteen werd er hevig geschoten. Ik wou zo vlug mogelijk naar binnen gaan, maar ik was te laat. Ik hoorde namelijk een vreemd geritsel door de bladeren van de lindeboom, waar ik dat moment onderdoor liep. Het bleek dat er twee kogels rakelings naast me waren ingeslagen. Het drong echter helemaal niet tot mij door aan welk gevaar ik was ontsnapt. De schrik kwam later. Het gebeurde vaker dat je werd beschoten, bijvoorbeeld tijdens het oogsten of bij het binnen halen van het hooi en het koren. Het was je geraden zo snel mogelijk dekking te zoeken door bijvoorbeeld in een droge sloot te gaan liggen. Er dreigde altijd gevaar... want er werd op alles geschoten wat bevoog.

Hoe ging het verder?

Na de invasie in juni 1944 zag het er aanvankelijk naar uit dat er spoedig een einde aan de oorlog zou komen, maar dat liep anders, helaas; de beruchte

Hedde Heidinga in 1944 op de lagere school in Nuis

Hongerwinter 1944 – '45 kwam nog. Hoewel de strijd eigenlijk gestreden was, ontstond er nog een enerverende tijd. Er gebeurde iedere dag wel wat.

Het was eind oktober '44 toen er op de Kruisweg enkele villa's door de Duitsers werden gevorderd. De bewoners moesten hun woningen zo spoedig mogelijk verlaten. Wij kregen thuis inwoning van meester De Vries (onderwijzer Marum-Kruisweg), zijn moeder en zijn oom. Slaapgelegenheden was er te weinig, maar nood breekt wet, zegt men wel eens. Er werd besloten een grote tent op de zolder (graanzolder) op te richten. Deze mogelijkheid werd ons geboden, omdat meester De Vries leider was van de plaatselijke padvinderij. Met veel moeite en improvisatie ontstond hier een gezellige slaapruijme, zelfs voorzien van elektriciteit, voor drie personen. Het was maar goed dat deze slaapgelegenheden gecreëerd was, want in januari '45 kregen we meer inwoning. Inwoners uit Noord-Limburg werden naar onze streken geëvacueerd. Ook Marum kreeg een deel toegewezen. Bij ons werden twee meisjes uit een gezin van zestien kinderen ondergebracht. De rest van deze familie werd over de gehele Kruisweg verspreid, van Buining

tot de grens met Nuis. De vader en moeder met de jongste kinderen (ca. drie en vier jaar) kregen inwoning bij de families R. Bos en Poppinga (naast de marechausseekeuzerne). Het was passen en meten, maar het werd opgelost.

Gelukkig was in het Noorden bijna geen gebrek aan voedsel. Dat was in het Westen van het land anders, daar sloeg de Hongerwinter toe. Er werd meer dan ooit uitgekeken naar de vrede, maar die kwam niet. We zagen steeds meer hongerende mensen door onze dorpen trekken. Vaker en vaker kwamen deze vermagerde mensen langs de huizen om een boterham vragen. Dit werd bijna nooit geweigerd. Tegen de avond werd er, meestal bij boerderijen, om slaapgelegenheden gevraagd. Werd dit geweigerd, dan waren deze mensen genoodzaakt om de nacht buiten in de vrieskou door te brengen. Omdat meester De Vries een leidende functie bij de plaatselijke luchtbeschermingsdienst bekleedde, werden vele rondzwervende voedselzoekers naar hem doorgestuurd en omdat hij tijdelijk bij ons woonde, kwamen deze mensen eigenlijk automatisch bij ons om eten en onderdak. Was men tevreden met een plaatsje in het hooi (een betere slaappleeds hadden we helaas niet), dan

konden ze blijven overnachten. Voordat men ging slapen, werd er nog in de warme huiskamer gegeten. 's Morgens kreeg men een goed ontbijt en een lunchpakket voor onderweg. Bij het vertrek was men meestal erg dankbaar. Minstens drie à vier keer per week overnachtten hongerlijdende mensen bij ons in het hooi. Het waren meestal burgers, met allerlei beroepen, uit het westen van het land; onder hen waren twee filmsterren uit Amsterdam.

Op een zondagmiddag stonden twee jongens uit Haarlem voor de deur. Ze waren niet ouder dan vijftien jaar. Ze hadden oude rammelende fietsen op massieve banden bij zich. Ze wilden graag overnachten en vertelden dat ze op doortocht naar Zuidlaren waren. Daar was een oudere broer te werk gesteld die ze terug kwamen halen. Tot onze grote verbazing kwamen ze na vijf dagen terug met hun broer. Het was dus gelukt. Zij zijn enkele dagen gebleven en zijn toen met z'n drieën vertrokken, richting Haarlem. Andere, ook droevige taferelen kwamen, tot het einde van de oorlog, geregeld voor.

Het einde

Voordat de langverwachte vrede in april '45 kwam, hebben we de terugtocht van het Duitse leger nog kunnen meemaken. Eigenlijk was het geen leger meer. Deze afgang kan ik mij nog goed herinneren. De terugtocht was al begonnen, voordat wij (kinderen) dat beseften. Kleine eenheden van

voertuigen, kanonnen en dergelijke trokken langs, allemaal in oostelijke richting. Dit verkeer had nog een vrij ordelijk verloop, maar op een gegeven moment kwam de grote massa.

Wat een ontzettende wanorde, deze chaos is moeilijk onder woorden te brengen.

Je zag rijen beschadigde voertuigen, veelal getrokken door paarden of door andere voertuigen op sleeptouw genomen, motoren waarop soms vier of vijf soldaten zaten en boerenwagens die ook volgeladen waren. Wat opviel waren de vele paarden en dan natuurlijk het voetvolk, zeer haveloos gekleed. Wie geluk had, reed op een wagen mee of had een fiets weten te bemachtigen. Weer anderen (een niet gering aantal) liepen met een meisje aan de arm. Alles was mogelijk.

Een fiets was een gewild roofartikel. Wie van de bevolking nog in het bezit was van een fiets was aangeraden deze goed te verstopten, want anders was je hem kwijt. Je fiets was dan gevorderd, zo noemden ze dat.

Boeren werden dikwijls gedwongen paard en wagen beschikbaar te stellen om de vele mensen, die te voet waren, te vervoeren, bijvoorbeeld tot Groningen.

Maar ook aan deze verschrikkelijke terugtocht kwam na enige dagen een einde. Wat hadden we veel gezien en meegemaakt, veel ellende en een onbeschrijflijke chaos. Wat een verschil als je terug dacht aan de intocht van het Duitse leger op die 10e mei in 1940.

De gezusters Hagedoorn en andere verhalen 3

Henri C. B. Besselink

In de hiervoor aangekondigde herhaling van “Zo helpe mij God Almachtig” staat het weggevallen deel vetgedrukt. En verder vindt u deze keer voornamelijk verhalen over vooral vrouwen, plaatselijke beroemdheden met in hun midden een verhaal over de toen bekendste vrouw van Nederland, koningin Juliana. Buurman Nolles sluit deze keer de rij.

Zo helpe mij God Almachtig

Het schoolreisje was altijd een hoogtepunt van het jaar. De kinderen hadden gespaard om één keer in het jaar met de bus en verschillende klassen op reis te kunnen gaan. Ik heb nooit iets gemerkt van sparen. Ik mocht altijd zo mee. Mijn ouders zullen dat wel geregeld hebben. Zo ging het altijd.

Al vroeg had ik een klein fotocameraatje. Het was een toestelletje van plastic en het kostte twee gulden vijftig bij de Hema. Daar werkte mijn vader destijds, in Groningen. Het maakte leuke foto's. Zwart-wit en ook kleur. Ik heb er menig moment mee vastgelegd, alleen mocht het niet mee op schoolreis. Maar ik nam het wel mee. Het mocht waarschijnlijk niet, omdat dat een soort ongelijkheid creëerde onder de kinderen. Ik heb me er nooit iets van aan getrokken en de leukste momenten vastgelegd.

Initiatief en creativiteit werden afgestraft, althans, er lag geen nadruk op. Wie de grootste bek had, had het voor het zeggen. Totaal niet mijn wereld.

De reis ging naar Den Haag. We zouden de Ridderzaal bekijken. Dat leek me geweldig. Eenmaal aangekomen liepen we eerbiedig naar binnen en bewonderden alle vlaggen die aan het plafond hingen. Het was een soort kerk, maar dan zonder preekstoel. Over een stoel gesproken: de grootste die er stond dat was de troon. De troon van Nederland waarop de koningin de troonrede uitsprak. Een heel laag zittinkje met een heel hoge rug.

De kinderen liepen verder en waren uit het zicht. Zou ik even...? De stof was versleten, de leuning was wat vettig. Ik ging zitten. Keihard was-t-ie. Zonder vering. Echt geen pretje om daar lang op te zitten.

“Landgenoten”, ging er door mij heen. Het tolde in mijn hoofd. Dit was godslasterlijk. Ik op de troon. Zij die aangesteld was door God zelf, daarvan nam ik nu de plaats in. Ik voelde mij heel zondig en tegelijkertijd onoverwinnelijk. Wat nu, geen fototoestel mee mogen nemen. Dit pakten ze me niet meer af.

Terwijl ik opstond zag ik, dat het hele gestoelte min of meer een gebeeldhouwde kast was met een deur erin. Ik wilde wel eens weten, wat daarachter school. Wel, landgenoten, de inhoud was: een stofzuiger, een dweil en een emmer. Daar zat onze koningin op, als ze de troonrede voorlas. En de troon moest ook nog opnieuw worden bekleed. Dat was ik nog even vergeten. Het leek op de wc bij opa in Amsterdam. Daar stonden ook de zwabber, de stofzuiger en emmer wegens ruimtegebrek van het bovenhuis in de Jordaan. Alleen, de troon was wat kleiner.

Antje Hofman (Noordwijk)

Waterlies, hele grote, met ongelooflijk grote, groene, sappige, glanzende bladeren. Dat is het eerste dat je ziet als je het hele smalle bruggetje overgaat dat verscholen ligt tussen al dat groen. Buxusheggen op borsthoogte, een tegelpaadje dat je zó leidt dat je alleen maar langs huis kunt lopen. Een voordeur is hier nog nooit gebruikt. En dan... heel veel geraniums, helderrood. Ze vlammen op onder de groene boom schaduw.

Achter door het huis naar voren. Op naar het aanbouwtje, heel erg vol met een kachel en tafel en stoelen. Weer héél veel geraniums. Een oude oma zit in de hoek met haar ingezwachtelde benen op een stoel. Ze zegt nooit iets. Antje is druk en heeft een wilde

bos haren en opgestroopte mouwen, een schort voor en een paar tanden in haar mond. Daardoor lispelt ze een beetje, maar ze stopt ons altijd van alles toe. Een enkele keer laat ze ons wel eens het voorhuis zien. Dat is een tussenruimte tussen de deel, het aanbouwkje en de werkelijke voorkamer. Daar ben ik nooit geweest. Eén keer heeft ze de deur op een kier gezet. Het stond afgeladen vol met het allermooiste antieke meubilair en koper en aardewerk en porselein dat ik tot dan toe had gezien. Het voorhuis had een wonderlijke verzameling van bloempotten, planten, droogbloemen en plastic boeketten door elkaar. Een droogrek voor melkbussen, groen gelakt, als nieuw, en veel gesteven katoenen kleedjes en gordijntjes alom. De pauwen- en struisvogelveren die ze had in grote vazen vond ik indrukwekkend. Daar wilde ik ook wel een paar van. Het was net een snoepwinkel zonder zoe-tigheid. Na al dat moois moesten we weer naar huis. Maar niet zonder een waterlelie uit de gracht die haar broer Reinder met een hark eruit haalde, zonder tanden. Reinder dus, en niet de hark! Hij at een buisje Chevarine 4 per dag tegen de pijn. De waterlelie bloeide wel een week.

Juliana

Weken en weken voorbereiding en talloze vergaderingen. Mijn vader werkte in “De Bolderij”, een zeer gerenommeerd restaurant op de Grote Markt in Groningen. Daar zal hij vast wel geselecteerd zijn om voor Hare Majesteit een maaltijd te verzorgen. Ze kwam naar het Westerkwartier, een vergeten deel van de provincie Groningen. Een werkbezoek. En natuurlijk: werken maakt hongerig. Zo ook onze vorstin. In het dorps-huis van Kornhorn zou ze een koud buffet gebruiken. Dat leek mij nou niets: een koud buffet. Bah, ik heb liever warm eten, maar als het Hare Majesteit behaagt, heb je maar te gehoorzamen. Schalen met vis, schalen en schalen vol met hapjes en bruin, wit en donker roggebrood stonden door ons hele huis, van voor tot achter. Je mocht er niet naar kijken, laat staan aankomen. Er was niets aan het toeval overgelaten. Je kon het zo gek niet noemen of het was er. Natuurlijk was het nooit de bedoeling geweest dat

het zomaar onafgesloten, ongecontroleerd en onvoorbereid bij ons op de boerderij in de keuken zou staan, maar alles is mogelijk. Er zal wel ruimtegebrek geweest zijn op een bepaalde plek. Mijn vader is nooit geridderd of bedankt, maar het heeft Hare Majesteit fantastisch gesmaakt. Ik geloof dat ze een kop soep heeft gegeten en een houtsnip. Dit is een witte boterham met roggebrood en kaas erop – dat was al. “Wat een kouwe drukte”, dacht ik, “had ik toch maar wat van de hapjes gesnoept. Lekker, roggebrood met haring”.

Als troost dacht ik een foto te maken van haar. Een eenmalige kans. Als ze op het kruispunt de Rijksweg op draait. Na lang wachten zie ik zowaar lichten en de marechaussee voorop. Dat zal ze zijn. Als een berucht persfotograaf gooi ik me in de strijd met mijn Snapper, een cameraatje van twee gulden vijftig uit de Hema.

Net op het moment dat ze voor me langs rijdt, bukt ze en legt haar boeket bloemen naast zich op de stoel en zie ik alleen maar een rug en een stuk van haar hoed. Niks wuiven of lachen, alleen maar zo snel mogelijk naar huis, blij dat de ellende er weer op zit. We hebben daarna nog dagenlang roggebrood met kaas en haring en andere luxe hapjes gegeten. Werkelijk een koninklijk besluit van een werkbezoek.

Tante Salma

De politionele acties, K.N.I.L. en andere kreten. Ze kwam mee met een achterneef van mijn moeder. Die was als militair naar Nederlands-Indië gegaan en kwam terug als berooide tabaksplantagehouder. Tante Salma noemden we haar. Ze woonde bij mijn opa en oma en mijn moeder en haar zusters in op de boerderij. Een heel klein vrouwtje, nauwelijks een meter zestig en een grote, Nederlandse man. Wat moet dat een gek gezicht zijn geweest in de jaren vijftig. Kroepoek en nasi goreng waren nu niet meteen het dagelijks voedsel van een Groningse boer.

Zij was een Javaanse prinses, zei ze altijd. En iedereen moest voor haar lopen. Zo niet mijn grootmoeder. Zij vroeg eens, toen Salma haar jas en hoed pakte en zich netjes

had gemaakt: “Waar ga je heen, Salma?”. Wat heel uitzonderlijk was, want ze sprak altijd dialect. “Ik ga uit”, zei Salma. Dat was tegen het zere been van mijn oma. Hier kwam ze nog op terug.

Salma en oom Karst gingen nog eenmaal terug naar Nederlands-Indië, maar kwamen, nauwelijks aan de dood ontsnapt, weer terug naar Nederland. Dit keer zochten ze een eigen huis. Een villa in het dorp, naast Rumah Putti, een andere villa, van Janke Bergsma, ook familie van Karst, Salma's man.

Een oprijlaan met hoge cypressen. Daar, achter hun huis, waren de eerste bijeenkomsten van de Artikel 31 kerk, in de schuur. 's Zondagsmiddags gingen wij er wel eens ter kerke. Net Bandoeng, want er zaten veel Indonesische mensen. Na de dienst kreeg ik pinda's. Indonesischer kan het niet. Een tijdje later maakte mijn oma zich gereed om weg te gaan. Op de vraag van Salma, wat mijn oma ging doen, antwoordde ze: “Ik ga uit”.

Salma, die was opgegroeid tussen kroepoek en boerenkool en kippenvleugeltjes, bleek later toch een Javaanse prinses te zijn geweest, terwijl mijn oma haar eigen koninkrijk had.

Moeke

Het haar kroes, losjes om haar hoofd geschikt, achter bijeengehouden door een houten kam. Een grijs schort met hele kleine roze lijntjes die ruitpatronen vormden. Eigen gebreide kousen en pantoffels, een jurk met een roosjespatroon. Grote, ernstige en vragende ogen, hoge jukbeenderen en een vriendelijk karakter. Mijn oma en ik zaten samen op de drempel van de keuken en het achterhuis. Dat lag dertig centimeter lager. De roodblauwe plavuizen zweetten. Dat was een teken dat het ander weer werd. Ingespannen zaten we ademloos te turen tot er uit het stekelige bolletje een egel kwam. Hij leefde in de oude stookhut. Een klein schaal-tje melk met havermout stond zomaar midden op het pad voor de deur. Zonder met elkaar te praten vertelden we elkaar van alles. Moeke zei niet veel sinds opa dood was. Ze was stil geworden, maar ik was haar beste vriend en samen konden we de wereld wel

aan. Als ze op mij moest passen, omdat mijn ouders aan het werk waren, las ik haar voor uit de kinderbijbel. De woorden kon ik niet lezen, maar het verhaal kende ik uit m'n hoofd. Totdat we aan het eind kwamen, dan kreeg ik een haar, die ze uit haar hoofd plukte, om als bladwijzer te gebruiken. Dáár gingen we de volgende keer verder.

In deze stille gesprekken lopen we samen naar het stuk land achter de boerderij. Moeke leunde graag over het hek om in het niets te kijken. Ze zag mij dan zelfs niet meer. Dan riep ik haar in gedachten, maar ze was te ver weg. En samen liepen we terug naar huis om bij de oude roos te blijven staan. Ze rook graag aan de bloemen, die romantisch en ouderwets waren. Het was een roos die alleen daar groeide en alleen maar bloeide op haar verjaardag. 19 Juli, althans, zo lijkt het op de foto.

Sijke

Sijke had kinderverlamming gehad. Mooie Sijke. Ze lag haar hele leven al in de bedstee. Ze kon niet lopen. Een mooie zomerdag bood gelegenheid om haar op de fiets te bezoeken. Beentjes in de fietstas en mama stijf beethoudend bij haar zweefde ik prinsheerlijk door de armoedige wereld om ons heen naar de ouderwetse boerderij van de schone slaapster. Twee leilinden voor het huis en een smetteloos wit zandpaadje en een knerpende schone stookhut, waar ze 's avonds verbleef. Een prieel met hoge beukenheggen, perfect geknipt. Alles uitzonderlijk goed verzorgd. Brandschone deurmatten en kokoslopers. Tikkende klokken, wrijfwas en stijfsellucht.

Dan de kamerdeur. “Wie is doar?” “Wieke!” “O, kom er moar ien. Nou Wieke, hoe is 't? Hest it jonkje metnomm'n? Jan moet moar even wat veur dei moaken. Wost doe thee?” Een prachtig frisse, jonge vrouw met ravenzwart haar, blozende rode wangen en een spierwitte huid, behangen met gouden sieraden in een kamer met louter luxe en weelde. Alles van de beste kwaliteit. Koper, Smyrna en pluche, voornaam, zoals zij zelf ook. Met als blikvanger een prachtige schouw met antieke, blauwe tegels. Haar man was boer en deed ook het meeste huishoudelijk werk. Ik vroeg me af: “Zou ze

nu nooit eens lopen? Hoe gaat ze dan naar het huisje? Wie wast haar dan? En zou haar man ook alle gordijntjes stijven? Hun kinderen wonen in Canada. Waarom niet hier? Hoe oud zouden die zijn (want Sijke leek wel een dochter van haar man)?”

Na de ranja en voor de thee moest ik maar even gaan spelen. Rode bessen en kruisbessen, mmm, ik wist er wel weg mee. Achter het prieel was het een ware Hof van Eden. En de vrouwen? Die leefden zich uit in het uitwisselen van gegevens over wie er nu weer dood was en ander ongenoegen.

Vrouw Folmer (De Wilp)

Mijn vader werkte als bakker in een bakkerij van de familie Folmer. Een enkele keer kwamen ze bij ons op bezoek. Dat was een groot feest. Bakker M. en vrouw F. Ze brachten altijd boterbonen mee, een grote zak vol oranje-gele snoepjes die heel langzaam smolten in je mond. We mochten even langer opblijven totdat ze gearriveerd waren. Ook gingen we als tegenbezoek naar hen. Dat was altijd feest, zelfs toen ze weduwe was geworden. Een complete broodmaaltijd en veel verhalen. Zoals: “Vorige week heb ik toch weer wat beleefd! Ik had mijn trouwring af gedaan om de wc schoon te maken en op een of andere manier is hij met de zeep in het tobke met sop terechtgekomen. Dus toen ik het water had weggegooid in het weiland naast huis, heb ik mijn ring ook weggegooid. Ik heb de hele week al lopen zoeken, maar heb hem niet meer gevonden”.

Ik dacht: “Het lijkt het Vrouwtje van Stavoren wel. Die verloor haar hele kapitaal door haar ring in de haven te gooien. Maar die kwam nog terug via een vis die hem had ingeslikt”. Hier kon hooguit een schaap hem hebben opgegeten. Op een avond laat was ze nog aan het zoeken. Opeens schrok ze op door vreemd gehoest en dacht meteen aan haar vrijgezelle buurman. Die stond

vaak te snuiven als een dier. Maar gelukkig, het bleek een egel die een snurkend geluid maakte als van een mens. Van schrik was ze naar binnen gegaan om maar vroeg te gaan slapen. Terwijl ze haar kunstgebit poetste, wilde ze nog even wat haarcrème pakken. Het kunstgebit belandde in een glas en de crème smeerde ze in het haar. Toen ze haar gebit weer in deed, voelde het vreemd glad en plakkerig. Het bleek dat ze tandpasta in het haar had gesmeerd en haarcrème op haar gebit. Het gebit bleef plakken en de ring kwam niet terug.

Nolles

Onze buurman was een man apart. Ongetrouwd. Samenwonend met zijn zuster. Zijn leven lang heeft hij gedaan wat hij wilde. Niemand kon hem vertellen wat ‘ie moest. Hij regelde het zelf. Alle dagen kwam hij koffie drinken ‘s morgens. Hij had een eigen kop en schoteltje bij ons en een eigen stoel waar hij altijd op zat. Hij ging vaak jagen met vrienden en vertelde sterke verhalen. Pet op, geweer over de schouder en dan het veld in. Hij werkte niet en zijn zuster ook niet. Althans, niet buitenshuis. Ze zullen wel geld geërfd hebben van hun ouders.

Eenmaal per jaar viel de belastingaanslag op de mat, waar hij zonder aarzeling op schreef: “Reeds overleden”, om hem vervolgens weer op de bus te gooien. “Het duurt wel drie jaar voordat je daar weer iets van hoort”, zei hij dan. Vrijheid was zijn motto. “Geen geouwehoer en anders schiet ik ze door de poten”.

Ze zijn in een andere gemeente op hoge leeftijd overleden, zijn zuster en hij, schatrijk door de verkoop van hun bezit aan de provincie voor de verbreding van de rijksweg A7.

Als ik een blauwe enveloppe zie, denk ik altijd even: “Reeds overleden”.

Mist rond 'vrouw Snakenborg'

Eric-Jan Bijker

Ik nader Lucaswolde vanuit Boerakker. De zon is spoorloos verdwenen, er hangt een zware mist over het land. Bij de verkeersdrempels stuit ik op het silhouet van 'vrouw Snakenborg', maar haar meisjesnaam was Lutmers en haar voornaam Gesiena, of Gezina. Ze wordt in het voorjaar van 1866 geboren in Middelstum en trouwt eind juni 1884 met de oudere Hendrik Snakenborg; ze is dan 18 jaar. In april 1885 bevalt ze van een zontje, Christiaan. Ze krijgen nog drie kinderen, waarvan één levenloos geboren wordt en een ander niet ouder wordt dan acht maanden. Er gaat iets niet goed in het huwelijk, Gesiena pleegt volgens de bronnen overspel. Het paar heeft problemen en heel veel ruzies. Haar man zet haar het huis uit en zijn kan nergens terecht. Begin december 1897 ontbindt de Groningse rechtbank het huwelijk.

Gesiena kan weinig anders doen dan gaan zwerven en proberen in haar levensbehoeften te voorzien. Elke dag staat ze weer voor de noodzaak om een slaapplek en voedsel te zoeken. Als het 's nachts erg koud wordt, zoekt ze warmte in de hooibergen. Helaas voor haar, stellen niet alle boeren dat op prijs en soms wekken ze haar ruw, zodat ze op zoek moet naar een nieuwe slaapplek. Nogal wat volwassenen bespotten haar, kinderen zijn bang voor haar. Ze zwerft door het halve Westerkwartier, trekt van Niebert naar Nuis of Lucaswolde en Boerakker, van schuur naar hooiberg of varkenshok, meestal stilletjes om maar geen aanstoot te geven. Het piepen en kraken van een schuurdeur, dat is vaak het enige geluid dat 's nachts hoorbaar is. 'Vrouw Snakenborg?', fluisteren de mensen bij zo'n gerucht. Soms verstoort ze de rust van verliefde paartjes.

Op een avond komt ze terecht bij Lieuwe van der Teun. Lieuwe heeft een grote boerderij met daarachter een enorme hooiberg. Vaak scheidt hij 's morgens het hooi om, want hooi mag niet gaan broeien. U voelt hem al aankomen, Lieuwe zet zijn vork vol in 't lijf van de arme vrouw. Ze rent vervolgens weg, op zoek naar een nieuwe slaapplek, maar haar leven verandert niet.

Vrouw Snakenborg blijft zoeken naar plekken waar ze warm is en veilig. Sommige boeren hebben medelijden met haar en ze mag bij hen bij de kachel komen zitten als

het koud is buiten. Ze dommelt dan zomaar weg, van vermoeidheid en slaapgebrek, maar misschien ook wel, omdat ze niet meer gewend is aan warmte.

Maar ze kan niet blijven zwerven, want landloperij en bedelarij worden pas in 2000 uit het wetboek van Strafrecht geschrapt. Uiteindelijk, zo gaat het verhaal, nemen veldwachters vrouw Snakenborg in hechtenis vanwege landloperij en brengen haar naar Veenhuizen. Ze is een van de vele vrouwen en mannen die dat lot is beschoren vanwege onmaatschappelijk gedrag. En wie weet, misschien zijn de bedden van de rijkswerkinrichtingen wel wat warmer dan de kale boerenschuren van het Westerkwartier. Er dreigt in elk geval geen riek.

Haar voormalige echtgenoot hertrouwt een jaar na de scheiding. Haar kinderen heeft ze waarschijnlijk nooit meer teruggezien. Als haar oudste zoon Christiaan in 1914 in het huwelijk treedt ontbreekt zijn moeder. Sterker nog, de akte vermeldt uitdrukkelijk 'dat zijne moeder sedert vele jaren een zwerfend leven leidt en hij niet weet waar zij zich bevindt, of dat zij in leven dan wel overleden is'. Ze stierf tien jaar later, niet in Veenhuizen, maar in Deventer, in oktober 1924.

Zo ontstaat er zicht op het leven van 'vrouw Snakenborg'. Er is sprake van overspel, ze krijgt 'levenslang'. Ze sterft volgens de overlijdensakte 'zonder bekende woonplaats'. Tot haar dood op 58 jarige leeftijd zal ze een zwerfend bestaan hebben gehad. De wereld

kent geen vaste plek voor haar. Blijft over de vraag, of het silhouet vooral een eerbetoon is aan een zwerfster, of een alarmsignaal voor ons. Zijn we echt in staat om mensen levenslang aan hun lot over te laten?

*Bron:
Project Sterke verhalen van Groninger dorpen. Boerakker/Lucaswolde*

*Kunstwerk Vrouw Snakenborg aan de Hooiweg.
Gemaakt door Jeb64 uit Lucaswolde*

Een enquête met een bijzonder doel

Jan van der Veen

Enquêtes zijn in onze tijd aan de orde van de dag. Over de meest uiteenlopende zaken worden meningen en gegevens gevraagd. Het is de gewoonste zaak van de wereld geworden. Dat was 200 jaar geleden wel wat anders. Het houden van een enquête was een kwestie van lange adem en geduld. En ook toen al stond niet iedere geënquêteerde even positief tegenover de toegestuurde vragenlijst. De enquête die in 1828 werd gehouden in zo'n 200 plaatsen in de provincie Groningen en bekend staat als de "Schoolmeestersrapporten" was daarop geen uitzondering. Niet dat er weinig antwoorden binnenkwamen, van de 200 aangeschrevenen stuurden 175 geënquêteerden hun antwoorden op, maar in de beantwoording zaten grote verschillen. Van zeer uitgebreid tot uiterst miniem. En de uiterste datum van inzending was 1833. Voor de gemeente Marum werden door de hoofdmeesters rapporten ingeleverd voor de dorpen Marum, Nuis, Niebert en Noordwijk. Boerakker was in opkomst, op de kadastrale kaart uit 1829 staan de gereformeerde kerk en twee woningen vermeld. De Wilp wordt als gehucht genoemd in het verslag van Marum en Jonkersvaart wordt helemaal niet genoemd. Er stonden daar in die tijd nog geen scholen. Dank zij deze rapporten is er veel kennis over het sociaal, cultureel, en economisch leven in die jaren overgeleverd en ook van de topografie van Groningen weten we daardoor veel. Over het waarom, het hoe en de resultaten gaat dit artikel.

Hoofdelijk onderwijs

Onderwijswet 1806

In 1806 stelde de regering de "Commissie van Onderwijs" in. De opdracht voor de Commissie was toezicht houden op de naleving van de lager onderwijswet en op de kwaliteit van onderwijs. Let wel, leerplicht was er nog niet, die werd pas bijna 100 jaar later ingesteld. De belangrij-

ste punten in deze onderwijswet waren: De verplichting om vanaf 1806 klassikaal onderwijs te geven in plaats van hoofdelijk. (een vorm van individueel onderwijs) Maatschappelijke en christelijke deugden onderwijzen. Het afleggen van examens om de bevoegdheid tot het geven van onderwijs te verkrijgen. Toezicht houden op het naleven van de nieuwe regels door een landelijke inspectie. Verplichte betaling van schoolgeld.

Pogingen tot uitbreiding en meer kwaliteit van lesstof

Ter verhoging van de kwaliteit en uitbreiding van de lesstof schreef de Commissie van Onderwijs in 1822 een prijsvraag uit om materiaal voor uitbreiding en meer kwaliteit voor een schoolboek voor de hoogste klassen over de natuurlijke historie van de provincie bij elkaar te krijgen. De prijs voor de winnaar was 20 gouden dukaten. Omgerekend zou voor die 20 dukaten nu ongeveer € 6000,- neergeteld moeten worden. Toch was de animo om mee te doen niet groot. Er meldden zich in de provincie Groningen twee deelnemers aan, die pas in 1827 hun bijdrage instuurden. Eén van hen trok zich later terug, omdat hij zijn inzending van onvoldoende kwaliteit vond. Winnaar werd

dus de enig overgebleven kandidaat Remmert Aljes Venhuis of Venhuizen (1769 – 1892). hoofdonderwijzer in Kloosterburen. Venhuis, die in 1814 op 19-jarige leeftijd zijn onderwijzersexamen aflegde, werd in 1819 benoemd tot hoofdonderwijzer in Kloosterburen. In 1832 vertrok hij naar Zuidwolde (gem. Bedum). Hij was zijn tijd ver vooruit, gaf al tekenlessen, organiseerde schoolwandelingen en gaf avondonderwijs. Pas toen hij 84 jaar was, ging hij met pensioen. Venhuis was niet de enige die goed onderwijs gaf. Dat blijkt uit rapporten over de toestand van het onderwijs in de provincie. Hier en daar waren nog slechte gebouwen en konden inkomens nog wel hoger, maar het onderwijs en de leermiddelen waren op *“eene aanzienlijke hoogte”*.

Klassikaal onderwijs

De Commissie besloot toen via een andere route gegevens voor een geologische kaart te verzamelen. Verenigingen van onderwijzers in verschillende districten, de z.g. Onderwijsgezelschappen, werd gevraagd materiaal aan te leveren voor de nieuw te ontwerpen kaart. In 1828 werden 200 vragenlijsten rondgestuurd door de Commissie met het verzoek zeventien vragen zo uitvoerig mogelijk te beantwoorden. Met de verzamelde gegevens kon schoolopziener Nicolaas Westendorp dan een geologische

en een topografische kaart samenstellen. Nu is het niet zo dat er vlot op de vragen gereageerd werd. De laatste antwoorden van het in de inleiding genoemde aantal van 175 inzendingen kwamen pas, zoals gezegd, in 1833 binnen. Het waren vragen over topografie, bodem, natuurlijke gesteldheid, midelen van bestaan, luchtgesteldheid, religie, kunsten, wetenschappen, taal, zeden en gebruiken. De vraag is of een ieder naar waarheid heeft geantwoord op de onderwerpen zeden en gebruiken, of dat men zich op de vlakte gehouden heeft.

De reden daarvoor is, dat de onderwijzers in dienst waren van het rijk, maar betaald werden door het gemeentebestuur. Dat was op het platteland voornamelijk de boerenelite. Er werd dus naar twee zijden loyaliteit verwacht. Dan zijn er altijd mensen die niet het achterste van hun tong laten zien. Maar we kunnen zeggen dat de oorspronkelijke opzet slaagde en dat we op die manier veel te weten zijn gekomen over het wel en wee in de provincie Groningen.

Marum, Nuis, Niebert, Noordwijk en hun ligging

Als we ons beperken tot de antwoorden, die betrekking hebben op Marum, Nuis, Niebert en Noordwijk, en die naast elkaar leggen, dan valt direct de wijze van antwoorden op. Het verslag van Nuis is uiterst beknopt en verwijst vaak naar de antwoorden van de onderwijzer uit Marum. Waarschijnlijk heeft dat te maken met het verzoek van onderwijzer Post die op zijn ziekbed collega Smit uit Marum verzocht heeft de vragen te beantwoorden. Post is aan de vragenlijst niet toegekomen. Smit vermeldt namelijk dat hij is overleden. Waarschijnlijk is dit de reden dat er geregeld naar de antwoorden van Marum verwezen wordt.

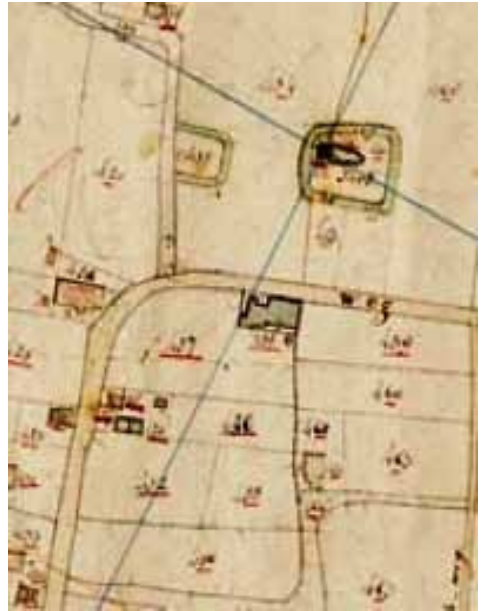
De lijst begint met vragen naar de naam van de woonplaats en gehuchten en buurtschappen, hoe ver de afstand is en hoe de plaatsbepaling ten opzichte van de kerk is en er wordt gevraagd naar een verklaring van de oorsprong van de naam. Marum noemt *Malyk*, de *Linde*, de *Wilp (eene VeenKolonie)*, de *Haar* en *Driemunt* of *Triemunt*, maar is onbekend met de oorsprong van de namen.

Malyk en Linde lagen een kwartier gaans ten oosten en ten zuiden van de kerk, De Haar een half uur ten westen, De Wilp driekwart uur ten zuiden en Trimunt één uur lopen.

Nuis meldt dat de Zuiderhoek een kwartier ten zuidwesten van de kerk ligt. Zowel bij Marum als Nuis wordt Willemstad niet genoemd. Die naam duikt pas in 1840 na de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgen op. Niebert heeft geen gehuchten of buurtschappen in de nabijheid, noemt Nuis en Tolbert en geeft een verklaring van de naam. Nieuwe buurt in vergelijking met oude buurt (Tolbert).

Noordwijk noemt Lukaswolde, een kwartier gaans, maar als je aan het andere eind bent, dus nog verder naar het oosten, ben je een uur verder. Voor Noordwijk is de verklaring dat de plaats ten noorden van de Postweg ligt, terwijl de andere dorpen alle aan de weg liggen. Over Lukaswolde is men niet zeker. Het verhaal gaat dat een zekere Lukas de eerste bewoner is geweest. Wat de kerken betreft, wordt er gevraagd of er met dufsteen of duifsteen (een soort mergelsteen) is gewerkt en of er ook opschriften op de torenklokken aanwezig zijn. De volgende teksten op de klokken worden genoemd: Marum: *de gemeente van Marum hebben my laten gieten 1637 M.F.S. (de gemeente van Marum heeft mij laten gieten in 1637. Ik ben gemaakt door... De S. is waarschijnlijk de beginletter van de naam van de maker).* Nuis: *Borchard Fidit Enghusae. Nuis anno 1777.(Borchard maakte Enghuase, waarbij . Enghuase waarschijnlijk een naam is)* Niebert: *P. Overmey me fecit Leowardiae 1681 en de naam Nybert. (P. Overmey maakte mij in 1681 in Leeuwarden)* Noordwijk: *ME FECIT AMSTE LODAMI: ANNO DOMINI 1712. Aan de eene zyde D.O.M. CAROLUS FERDINDUS COMES KNIPHAUSANUS. VREDEWOLDIO. RUM. DYNASTA. CONFLARI. ME. CURAVIT. ANNO XMDCCXII.- (Ik ben gemaakt in Amsterdam in het jaar des Heren 1712. D.O.M. is Deo Optimus Maximus: Aan God de hoogste eer. Karel Ferdinand graaf van de Kniphause en Vredewold dynastie. RUM hoort bij VREDEWOLDIO. Dus Vredewoldiorum. Conflari betekent blazen of smelten van metalen. Curavit is gerepareerd,*

hoort er dus waarschijnlijk niet in, anno 1712. Wat de X voor de M voor betekenis heeft, is in dit geval ook niet duidelijk. De teksten doen nogal gewichtig aan, maar we kunnen ze rustig onder het zogenaamde "potjeslatijn" (slecht latijn) scharen.

Kaartje Marum

In geen van de vier kerken is dufsteen verwerkt. Was de reden te duur of lag het ZWK te geïsoleerd om de stenen aan te voeren? De vraag over rivieren, stromen, kolken wordt door allen beantwoord met het noemen van het Oude Diep, Wolddiep of Olddiep (Marum, Nuis, Noordwijk) en het Dwarsdiep (Niebert). Er wordt ook gevraagd naar de loop van het water en de uitwatering. Marum noemt de uitwatering tot Gaarkeuken evenals Noordwijk. Niebert is hier het nauwkeurigst. Er volgt een beschrijving van plaatsen en wateren tot aan Kommerzijl. Marum noemt het Ronde Meer midden in het veen, een kwartier ten zuiden van de Linde. Bij de vragen over meren, heuvels, wierden, dijken, enz. en bossen en worden Trimunt en De Haar genoemd, maar de hellingen zijn zo langzaam dat de hoogte moeilijk te bepalen is. Nuis noteert het bos van de Van Teyens en Marum, Niebert en Noordwijk ge-

ven aan dat er kaphout is. Noordwijk noemt nog eene es van Noordwijk tot Lukaswolde, ± 4 ellen boven de oppervlakte en ook de Leydijk wordt genoemd, als waterscheiding.

Levensbehoeften

Interessant is de beantwoording van de voortbrengselen van de drie natuuryken. Uit het *Delfstoffelykryk* worden genoemd: Goede veengronden voor turf en bagger, leem om dorsvloeren aan te leggen en voor metselwerk, zand en keistenen. Het dierenrijk wordt in tweeën gesplitst, huisdieren en wild.

Noordwijk en Niebert noemen paarden koeien, schapen varkens en kippen (hoenders). Marum vermeldt er dat de schapen het meest van het Drentsche ras zijn. Merkwaardig is, dat in geen van de vier verslagen over de geit gesproken wordt, ook wel de koe van de armen genoemd. In het verslag van Noordwijk wordt ook nog vermeld dat *paarden hier sterk aengefokt worden*. ZWK was toen dus ook al een centrum voor paarden.

Er zijn veel soorten vogels. Noordwijk geeft een hele opsomming: nachtegalen, leeuweriken, *robynen* (roodborstjes), vinken, Kieviten, snippen, ganzen, patrijzen. Marum noemt ook korhoenders. Verder vond men er hazen, vossen en bunzings. De nu veel voorkomende ree wordt nergens genoemd, wel slangen (waarschijnlijk de ringslang) en adders. Snoek, baars en aal worden vermeld, behalve in het verslag van Niebert.

Dan het plantenrijk. Aardappelen, haver, rogge, hennep, boekweit, gewassen voor de dagelijkse levensbehoeften. Ook worden tuinvruchten en vruchtbomen, hard en week hout genoemd. Marum en Noordwijk voegen turf ook bij het plantenrijk en Niebert doet dat met "matige weilanden".

Grondgesteldheid, hoger en dieper

Noordwijk is bij deze vraag kort en bondig. Dieper vindt men zand, leem, en darre of oer, ook potklei.

Niebert is hier het meest nauwkeurig in de omschrijving en beschrijft ook het gebruik. *Van het Zuiden afgerekend heeft men hoog of onvergraven veen, hiervan ten noor-*

den vergraven veen, hiervan ten noorden eenen gemengden grond, bestaande uit pl.m. drie palmen veen en aarde op eenen zandigen bodem, zeer geschikt tot bebouwing met boekweit, verder noordwaarts goed akkerland... ..vruchtbare aarde op eenen zandige bodem; verder noordwaarts, meest matige weilanden... Ook wordt de *ryweg* genoemd met aan weerskanten de woningen voor de ambachtslieden en de dagloners. Ten noorden van de weg zijn weilanden op een leemachtige en zandige bodem, dan vervolgens het *zoogenaamde meenscheer (wandeschar) zynde heideveld* en *tenslotte ten noorden de hooilanden met een veen en veenachtigen ondergrond*. Marum beschrijft vruchtbaar zand door bemesting bij de kerk. Oost-zuidoost is het wat kleiachtig en zeer geschikt voor weiland en ten zuiden van de kerk vindt men hoog- of vergraven veen, ten noorden tenslotte lage hooilanden. Alles op een ondergrond van zand, potklei, leem of darg. Voor Nuis werd dezelfde toestand opgetekend met uitzondering van de kleiachtige grond.

Fabryken, Trafyken (handelsbedrijven) of Handwerken

In Noordwijk bevindt zich geen boekweitmaalterij. Het dorp komt er het meest bekaaid van af, want er worden alleen nog een wolkammerij, blauwververij, een weverij, twee schoenmakers en een timmerman genoemd. Alle vier de dorpen hebben een weverij, Niebert zelfs twee en Marum noemt weverijen (geen aantal). In Marum zijn ook looierijen gevestigd. Niebert noemt ook drie winkeliers, maar die zullen ook in de andere dorpen aanwezig geweest zijn. Interessant gegeven, Niebert beschikt over een linnennaaster en een *wallenaaster*. (Waarschijnlijk wordt hier bedoeld een vrouw die wollen stoffen verwerkt) Verder vindt men er, behalve de bovengenoemde, de gebruikelijke ambachten als de smid, de kuiper, de wagenmaker, de gebruikelijke ambachten in die tijd.

Aan de vraag over de fabrieken enz. kunnen we die van de middelen van bestaan koppelen. Naast het werk als ambachtsman voor de hierboven genoemde bedrijven vond men werk in de landbouw en in het veen.

Over handel, dus de trafyken, wordt in geen van de verslagen gesproken. De economie van het ZWK was een gesloten systeem. De totale productie was voor eigen behoefte, er werd gewerkt voor de plaatselijke markt. Het economisch welvaren van de mensen stond sterk onder invloed van de ontwikkelingen in de landbouw, waarin het kleine boerenbedrijf overheerste. Er was wel vrij veel werkgelegenheid in de turfwinning, maar dat was een aflopende zaak. Deze bedrijfstak had te weinig omvang om andere bedrijven aan te trekken. Over handel en nijverheid konden de hoofdonderwijzers dus weinig mededelingen doen.

Kunsten, wetenschappen, kerken, scholen en cultuur

Wat de kunst en de wetenschappen betreft, konden de heren kort zijn: *Kunsten en wetenschappen worden hier niet in het bijzonder geoefend.* In alle dorpen bevond zich één kerk en één school. Noordwijk had een *zanggezelschap*, evenals Marum en Nuis en Niebert hadden samen een koor. Marum, Nuis en Niebert hadden gemeenschappelijk een leesgezelschap, waarvan ook een enkele Noordwijker lid was. Opvallend is dat deze toch kleine dorpen bovengemiddeld scoren in vergelijking met het provinciale gemiddelde wat betreft de aanwezigheid van lees- en zanggezelschappen.

Er was nog een gemiddelde waarmee het ZWK ver boven dat van de provincie uitstak, nl. het aantal gereformeerden. Het cultuurleven zal zich dan ook sterk hebben gericht op de godsdienst. Ruimte voor experimenten zal niet aanwezig zijn geweest. De regio was een stabiele sociale gemeenschap en met zijn eenvoudige economische structuur was het blijkbaar geen aantrekkelijk gebied voor anderen. Er waren wat dat betreft geen verschillen tussen de dorpen.

De “platte”taal

Op dit onderwerp leven de heren zich uit, met dien verstande dat in het verslag van Nuis verwezen wordt naar Marum. Wel vermeldt de heer Smit dat het *Vriesch Dialect* in Nuis al minder te horen is en dat de naam meeden voor hooilanden hier niet gebruikt wordt.

Kaartje Nuis

Noordwijk spreekt van de plat Groninger landstaal, vermengd met boerenfries en meestal de Friese tongval. Marum schrijft ook over sommige woorden en zinnen in Nederduits (geeft daar geen voorbeelden van), maar noemt ook over het algemeen Gronings, gemengd met Friese landstaal. Wijst op de tweeklank in bijvoorbeeld stienen en bieten, waar in het Nederlands een ee vereist wordt.

Niebert spreekt van onzuiver Nederduits en noemt o.a. de eui voor ooi en oe voor ui of úú (heui –hooi, moes – muis, zoer – zuur). Er wordt een voorbeeld van platte boerse taal gegeven: *Do ik vanne meurgen na de meullen ging, reed ik een luttik entje op een heuiwagen daar wassen twie broene peerden veur, het iene was n roen en het ander n merrie, zie wassen puur gelieke groot, en zie scheelden ook jamk niet van haar, de kerel ze dat de roen ook fiks draven kon' en hie leek ook mooi beus (driftig) in de touwen. Dat vertelde ik onze Volk, do zéden heit en men "as hie ook 'n keul (kol) voor de kop had, en n' zwarte start, dat ze hom dan wel koopen wollen."*Bes en Beppe hebbe ook *host zoo'n roen.*

Karakter, levenswijze, zeden en gewoonten

De vragenstellers willen weten wat de tijd van opstaan is, van ontbijten, middag- en avondeten, van naar bed gaan, van vermaak en ontspanning, tafelgebruiken, tafelmanieren, gebruiken bij trouwen en begrafenisplechtigheden enz... enz...

Marum begint met de levenswijze. Er wordt gesproken van nederig, zuinig, naarstig en arbeidzaam.

Niebert voegt daar de spaarzaamheid nog aan toe en Noordwijk spreekt van een eenvoudige levenswijze, kleding, eten, drinken en werken. De enige die het aandurft een karakterbeschrijving te geven is de hoofdonderwijzer van Noordwijk. Die spreekt van "Eergierigheid" (de trots) die hier wel wat "meerder" mocht zijn, dus wat meer gesteld op de eer en het eigenbelang graag wat minder. Dan is er de beschrijving van wanneer eten, naar bed gaan en dat soort zaken, een veel minder heikele klus. Marum is kort en krachtig door te vermelden dat opstaan zich regelt naar het seizoen. Dat betekent dat veenwerkers, die bij zonsopgang op hun werk moeten zijn, in de zomer 's nachts om 12, 1 of 2 uur moeten opstaan, al naar gelang de afstand die ze moeten afleggen naar hun werk. Landbouwers staan het hele jaar tussen 4 en 5 uur op. Over de werktijden van ambachtslieden worden in alle vier rapporten geen mededelingen gedaan.

Trouwen gaat zonder veel bijzonderheden en zonder veel kosten.

Bij begrafenissen worden gewoonlijk veel mannen en vrouwen uitgenodigd, meldt Noordwijk. Zij volgen allen de kist met de overledene naar het kerkhof, de predikant voorop, dan de mannen en daarachter de vrouwen in een *zwart regenkleed*. Bij terugkomst vindt men tafels met fijn roggenbrood en bier. De predikant spreekt tijdens de maaltijd een toepasselijk gebed uit en spreekt een dankwoord. In Marum nuttigt men roggenbol, net als in Nuis en in Niebert wordt wittebrood gegeten. Nergens staat iets over beleg.

Als vermaak en ontspanning worden in de verslagen van Noordwijk, Marum en Nuis boeldagen en kermissen genoemd. Niebert noemt ook nog nieuwjaarsavond, St. Pietersavond (21 februari) en St. Stepha-

nusavond (3 augustus), avonden die zeer geliefd zijn bij de *jonge lieden*. Dan trakteren jongens hun geliefden in het café op een glaasje brandewijn of ook wel wijn.

De winter is de tijd voor de visites. Men komt tussen 10 en 11 uur 's morgens en vertrekt weer 's avonds tussen 9 en 11 uur. In die tijd wordt er voortdurend gegeten en gedronken. Volgens Niebert matig. Moeten we Marum geloven, dan wordt er voortdurend gegeten en gedronken. Niebert, tenslotte, maakt nog melding van het z.g. "piezelen", een gebruik dat vooral bij meisjes populair is. De schrijver neemt aan dat dit woord van peuzelen of niet te veel presteren komt, in ieder geval wordt er niet al te veel gedaan. De meiden komen tussen 9 en 11 uur 's morgens bij elkaar en vertrekken weer tussen 6 en 8 uur 's avonds. Ze brengen die tijd voornamelijk met snappen door, kletsen dus.

Kaartje Niebert

Plaatselijke bijzonderheden

De vragenstellers willen ook graag weten of er nog zaken zijn die niet onder de vorige zestien vragen beantwoord konden worden. Vragen over (voormalige) burchten, spookverschijningen, bijgeloof, recent of uit heiden-

se tijden, overleveringen, kinderliedjes, oude gezangen, bekende personen, oudheden enz. Niebert houdt het kort met: *Van burgten en voormalige burgten, Spookverschijningen uit oude tijden enz. is hier niets bekend.*

Dat komt de schrijver op een reprimande te staan van inspecteur Westendorp: *Van Burgten niet? Dat is mis.* Westendorp wist vast van het bestaan van het Steenhuis af. Nuis meldt dat er een fraai buitenverblijf staat van de familie Van Teyens, voorheen van de Coenders en verwijst voor de spookverschijningen naar Marum. Daar gaat het verhaal, dat de duivel in de gedaante van een grote hond langs de weg loopt, maar de schrijver meent dat dit verhaal uit heidense tijden afkomstig is. Maar schrijft hij: *“...echter is het geloof aan spoken en andere bygelovigheden sedert 20 a 30 jaren verbazend verminderd.”*

Noordwijk tenslotte is hier het uitgebreidst in de beantwoording. Lucaswolde schijnt een voorname plaats geweest te zijn in de oudheid. Er wordt gesproken over ongeveer 350 huizen, waaronder fabrieken, en een kerk. Er is een stuk land dat het oude kerkhof genoemd wordt en dat eigendom is van de *Pastory goederen van Noordwyck*. Men vermoedt dat naar aanleiding van de vele opgravingen van stenen, fundamenten, potten, pannen, kruiken, enz.

Ook gelooft men dat er niet ver de kerk een kleine burcht heeft gestaan. Een jaar voor het verschijnen van deze enquête waren er namelijk nog sporen van een gracht gevonden, maar die waren verwijderd. In de kerk vindt men een gestoelte, dat, naar men zegt, aan Aduard heeft behoord, zoals ook de Collatie van Noordwijk daartoe behoorde. (het recht om de pastoor te benoemen.)

Van spokerijen wordt gezegd, dat er niet veel meer geloof aan gehecht wordt. Enkele oude mensen spreken nog wel eens over plaagbeesten, lijkend op een groot kalf met grote vurige ogen en neerhangende oren.

's Avonds werden ze met de beesten de hokken ingedreven, maar 's morgens waren ze altijd weg. Of het gespook of toverij was, wist men niet, men kon ze niet zien. Maar ze waren niemand tot last.

Kaartje Noordwijk

Of de heer Westendorp voldoende informatie voor het maken van zijn kaarten verkregen heeft, vermelden de bronnen, die ik geraadpleegd heb, niet, maar we hebben wel een aardige kijk gekregen op het reilen en zeilen in onze gemeente het begin van de 19e eeuw gekregen.

Ge kent onze kerken nog niet...

Jan W. Kesler

Over de Romaanse kerk in het dorp Marum vonden we een verhaal dat we u niet willen onthouden. Het staat in een oud boekje van Jan W. Kesler; geschatte jaar van uitgifte van het boekje is begin jaren 40. We laten de tekst in de oude stijl waarin het boekje geschreven is.

De redactie publiceert hier alleen het eerste gedeelte van het verhaal; wilt u alles lezen, op internet is het hele boekje weergegeven, te vinden onder: 'De torens vertelden mij' van Jan W. Kesler.

Er zijn arme mensen en rijke mensen, en arme kerken en rijke kerken. Nu moet ge niet denken, dat ge de arme mensen rondom de arme kerk zult vinden en de rijke kerk te midden van rijke mensen. Vaak is het juist omgekeerd en ge vraagt u af hoe het mogelijk was, dat die kerken al maar rijker zijn geworden, terwijl oude geslachten verarmden. Of hoe een kerk arm bleef in een welvarend kand. Maar in het leven is nu eenmaal alles mogelijk en hier in Groningerland ging het leven aan mensen en kerken niet voorbij.

Er staat hier ergens in een vergeten hoek van het land een kerk, die zoo oud is als tuf en zoo arm, dat er zelfs geen harmonium af kon, gezwegen dan van een orgel. Men behielp zich met een voorzanger, maar ook die had zijn stem reeds versleten in een menschenleeftijd aan koraalgezang. Toen kwam daar een nieuw predikant, wiens naam nog thans overal in den lande in grooten eerbied wordt genoemd. Die toekomstige leidsman van het vrijzinnig protestantisme was toen nog maar een jonge dominee, het Groninger dorp was zijn eerste gemeente.

Van zijn studentenkamer verhuisden vele boeken naar de pastorie, maar zijn kleine orgeltje werd naar de kerk gesleept en de koster was niet zoo goed of hij moest en hij zou orgel leeren spelen. Want deze dominee wist wat hij wilde en de dorpelingen zouden het spoedig ook weten.

De koster oefende en oefende en na verloop van tijd speelde hij. Zij het dan ook met één vinger. Met dien eenen vinger bespeelde hij het uniek instrument met al zijn hartstocht. Totdat het orgeltje helemaal op was. Geen sterveling kon er meer een toon uithalen. Alleen aan dien eenen ouden kostersvinger

gehoorzaamde het nog kreunend maar getrouw, en de gemeente voer er wel bij.

Prof. H. T. de Graaf (1875-1930)

Maar toen er vele jaren later weer eens een nieuwe predikant naar de Gemeente geroepen was, begrepen de kerkvoogden dat het zoo niet langer ging. Noch met het orgeltje, noch met den organist. Men wilde de steedsche gasten van den intreedienst niet ontvangen met unisono orgeltonen. Alle kostersprotesten ten spijt sleepten de kerkvoogden bij nachtelijk duister een gehoord harmonium de kerk binnen en op dien Zon-

dagmorgen ruischte er door de gewelven een hemelsche muziek, zooals daar nimmer te voren had geklonken.

Maar de zuster van den dominee, die de klavieren en registers had bespeeld, vertrok weer naar de stad en ook het huurinstrument had men weer weggereden.

Op de eerste vergadering met het kerkbestuur bezichtigde en beproefde de nieuwe dominee het oude orgeltje, dat staande de vergadering dienst weigerde. De voorganger zinspeelde op de mogelijkheden een kerkorgelfonds in het leven te roepen, maar de kerkvoogden achtten het ijzer nu heet genoeg om het te smeden: een commissie ging de gemeente rond, haalde prompt vierentwintighonderd gulden op en zoo verscheen daar tenslotte een echt kerkorgel.

Maar wie moeste het bespelen? De oude koster stond op zijn stuk en sloeg elk aanbod van orgellessen af. Zoo gebeurde het dat een der dorpsdochters voor het organistenexamen ging werken, en toen ze het eindelijk haalde, kwam ze overspannen naar huis terug. In de kerk zit nu haar broer achter het orgel. Die had ook wel eens zoowat op de witte toetsen geliefhebberd en mogelijk zelfs op een paar zwarte. En iederen Zondag wordt daar nu het orgel bespeeld, niet beter en niet slechter dan men in menige dorpskerk gewend is.

Het oude orgeltje werd door de kerkvoogden verkocht aan een christelijke school voor zwakzinnige kinderen.

Ik, voor mij, had het liever in een vrijzinnig protestantsch museum zien staan met het kaartje er op:

Dit is het orgeltje,

*dat de latere Prof. H.T. de Graaf
aan zijn eerste gemeente
ten geschenke gaf.*

Maar zoo'n museum bestaat nu eenmaal niet. Want voor de kostbaarheden, de

oudheden en de rariteiten, die wij in eigen kringen bezitten, hebben maar weinig menschen oog.

Dat is een van de dingen, waarover ge u telkenmale verwonderen en bedroeven kunt op uw bedevaart langs de oude kerken: dat er zoo achteloos en zoo liefdeloos omgegaan wordt met de goederen, die de kerk ons uit het verleden heeft nagelaten.

Ter aanvulling:

- Het orgel wat uiteindelijk in de kerk is geplaatst komt uit Ginneken en is in 1939 gehaald.
- Een paar jaar geleden heeft de Plaatselijke Commissie van de Romaanse Kerk De familie Statenbijbel van de familie de Graaf cadeau gekregen. Men vond dat hij thuishoorde in de kerk waar de Graaf zijn eerste aanstelling kreeg.

Boekje J.W. Kesler

Wolthers- een bijzondere burgemeester

Koos Vos

Marum heeft op dit moment de 24e burgervader (zie 't Olde Guet nr. 14), de één bleef maar kort, de ander wat langer. Diegene waar dit artikel over gaat is burgemeester Wolter Wolthers. Na Hendrik Tjibbes Idsingh, mr. Herman Pieter Wichers en mr. Ferdinand Folef baron von Inn- und Kniphausen, is hij van 1845 – 1847 twee jaar burgemeester van Marum geweest. Dat is kort, tóch is er reden een artikel aan Wolthers te wijden. Mr. Wolthers was namelijk veelzijdig begaafd en is internationaal bekend geworden door zijn tekeningen en portretten.

Jeugd

Wolter Wolthers werd 22 augustus 1814 geboren op landgoed Rozenburg te Scharmer, Harkstede. Zijn moeder was Henriette Guillaumine Jeanne Brockes, wiens vader jurist was. De familie Brockes was afkomstig uit Hamburg. Wolter Wolthers was van vaderskant een telg uit roemrijke Groninger regentenfamilies. Hij was verwant aan de families Wichers, de Marées, Van Swinderen, Trip, Sichterman, Gockinga, enz. Families die, zowel provinciaal als landelijk, hoge bestuurlijke en militaire functies bekleedden.

Wolter Wolthers 1814 - 1870

Op zijn zeventiende jaar (1832) ging hij studeren aan de universiteit te Groningen. In 1834 en 1835 behaalde hij het kandidaatsexamen

in wijsbegeerte, letteren en Romeins recht. Op 25 jarige leeftijd promoveerde hij als *Wolterus Wolthers* met het proefschrift *Ad legem 2 Cod. quae sit longa consuetudo* (vrij vertaald; wetten welke lang gewoonterecht waren). Hij was actief lid van studentenvereniging *Vindicat* en werd in 1837 senator van de juridische afdeling van deze vereniging.

Chalcodion

Een artikel in het tijdschrift "De Algemeene Konst- en Letterbode 1837" vermeldt, dat Wolter Wolthers tijdens zijn studententijd gedurende 3 jaar lang kans had gezien, een geheel nieuw muziekinstrument te ontwikkelen, de Chalcodion. Waarschijnlijk is deze naam afgeleid van het Griekse woord voor koper: *chalkos*. Uiterlijk leek het op een orgel, maar binnenin waren er grote verschillen. Er was sprake van een dubbele blaasbalg en koperen bazuinen met een veel zachtere aanzet dan een kerkorgel. Door 2 achtereenvolgende blaasbalgen ontstond namelijk een continue luchtstroom. Deze luchtstroom deed, met eveneens luchtgevulde dempers, de zg. tongwerken bewegen, die de muzieklonen voorbrachten. Vooral tijdens het begeleiden van koraalzang bleek het instrument niet te evenaren. Op 6 april 1837 werd in het Concerthuis aan de Poelestraat het eerste publieke concert gegeven. Tot aan 1849 werden er concerten mee gegeven.

"De Algemeene Konst- en Letterbode 1837" met bijpassende tekst in de huidige spelling:

De Chalcodion

Wolter Wolthers heeft een muziekinstrument uitgevonden en vervaardigd genaamd *chalcodion*. Het instrument lijkt op een *Forte-piano*, maar is geen snaarinstrument. Eerder kan het vergeleken worden met een orgel. De tonen

worden door lucht voortgebracht; door een pedaal tijdens het spelen te gebruiken wordt een blaasbalg in werking gezet, die een kleinere blaasbalg bedient. Doordat in de kleine blaasbalg steeds lucht voorradig is om het instrument te bespelen zijn er geen hiaten meer te horen wat bij andere orgels vaak wel te horen is. De lucht die via een lade naar koperen tongen worden geleid, zorgt tijdens het indrukken van kleppen en toetsen dat het geluid wordt voortgebracht. Bij andere instrumenten die via koperwerk geluid produceren zijn de klanken vaak scherp; in de chalcodion is alle scherpte weggenomen door met buizen en kokers een soort van dempers aan te brengen. Hierdoor komt een aangename klank uit het instrument welke te vergelijken is met bv. een fagot of klarinet. Op de chalcodion is elke orgel of pianomuziek te spelen. Verder is een voordeel dat het instrument nooit gestemd hoeft te worden.

In de Groninger Archieven is onder >598 Familie Wolthers, 1470 – 1917< verder het volgende archiefstuk terug te vinden: “Nr. 137-Stukken betreffende het “chalcodion”, een muziekinstrument, vervaardigd door den heer Wolter Wolthers, student in de rechten te Groningen, in de jaren 1834-1837. Hierbij een portret van den vervaardiger en een afbeelding van zijn instrument, benevens de Algemeene Konst- en Letterbode voor 1837 no. 19, waarin een artikel over dit muziekinstrument van de hand van mr. Hendrik Octavius Feith voorkomt.”

De Bentheimer periode

Hoewel hij uiterst actief was, had Wolthers een zwakke gezondheid. In 1842, direct na zijn studieperiode in Groningen, reisde hij naar Bad Bentheim (Nederlands: Benthem, Bentum) om aan te sterken. Bentheim heeft van oudsher een sterke band met de Lage Landen. Net als in Ost-Friesland is er in het Duitse graafschap Bentheim tot diep in de twintigste eeuw in het Nederlands gepreekt. Johan Picardt (1600-1670), dominee, arts en geschiedschrijver uit Bentheim, was zo o.m. dominee in Rolde.

Picardt onderzocht in Drenthe als eerste de aanwezige hunebedden en grafheu-

vels (was eigenlijk uitvinder van het woord ‘Hunebed’ = reuzenbed). Ook treffen we het Bentheimer zandsteen in veel van onze oudste kerken en gebouwen aan. Het Paleis op de Dam is zo bijna volledig opgetrokken uit Bentheimer steen. In 1711 werden in Bentheim geneeskrachtige zwavelbronnen ontdekt, waardoor de plaats een kuuroord werd. Voor diegene die het kon betalen, werd Bentheim hét oord van genezing of pijnverlichting. Bentheim werd haast een Nederlandse kolonie, vooral uit de noordelijke provincies. Een zomerkolonie vlak over de grens. Die relatie was tot de Eerste Wereldoorlog best sterk. Ook koningin Wilhelmina kwam er vaak. Haar verjaardag op 31 augustus was vroeger ook een feestdag voor de Bentheimers, die wederzijds een sterke binding met Nederland hadden gekregen.

Tallose kunstschilders zoals b.v. Jacob van Ruisdael, zijn gefascineerd geweest door kasteel Bentheim. Tijdens zijn verblijf in Bentheim onderscheidde Wolthers zich echter door zijn portrettekeningen. Hij maakte er meer dan tweehonderd, alle voorzien van een nummer en de naam Bentheim, soms Schüttof (in het Nederlands Schuttrup). Een geringer aantal ondertekende hij met W. Wolthers. De afbeeldingen zijn vaak van geringe maat, 7 bij 4 cm., en meestal kijkt de afgebeelde persoon naar links. Sommige zijn in kleur, de stijl is Biedermeier.

De grote waarde van deze kleine portretten zit vooral in de superieure kwaliteit van de detailvoering. Ze zijn bijzonder realistisch en benaderen de kwaliteit van foto’s. De artistieke waarde van zijn werk is daarom hoog en is van cultuurhistorische betekenis.

Te Bentheim heeft hij ook zijn zuster Gerharda Anna Pauline geportretteerd. Zij was in 1842 getrouwd met Wolter Gockinga. Haar portret is als 164 genummerd en gedateerd op 6 juli 1844.

Gasthuis

In Groningen is door haar man Wolter Gockinga het Gerharda Anna Pauline Gasthuis gesticht. Het staat aan de Grote Rozenstraat in de Hortusbuurt. In 1870 werd dit gasthuis

opgericht door jhr. mr. W. Gockinga, ter nagedachtenis aan zijn in 1867 overleden echtgenote Gerarda Anna Pauline Wolthers. Het gasthuis werd gevestigd in de Grote Rozenstraat waar de heer Gockinga enige huizen had kunnen aankopen. De doelstelling van de stichting was het opnemen "als conventueel van vrouwen die tenminste tien jaren als dienstbode bij anderen gediend hebben, onverschillig of zij ongehuwd gebleven of weduwen zijn en die meer dan zestig jaren oud zijn of op jeugdigen leeftijd wegens lichaamsgebreken tot dienen onbekwaam zijn geworden."

In 1971 werd het gasthuis verkocht aan de Universiteit, die fors wilde uitbreiden in de Hortusbuurt. Na aanpassing van die plannen kon het gasthuis behouden blijven. De huisjes worden tegenwoordig bewoond door particulieren. In 1973 nam de stichting Gerarda Huis deel aan de Stichting Verenigde Groninger Gasthuizen welke speciaal is opgericht voor de bouw en het beheer van 108 appartementen. Het archief is in bewaring gegeven.

Het Gerarda Anna Pauline Gasthuis in de Rozenstraat, Hortusbuurt

Van Hogendorp en van Lennep

De schoonfamilie Gockinga verbleef van oudsher al vaker in Bad Bentheim, vanaf 1823 al. Zo valt in het reisverslag van van Lennep namelijk het volgende te lezen:

"17 July 1823 - Stapvoets keerende bevonden wij ons na vier verveelende uren rijdens te Bentheim, waar VAN HOGENDORP en ik afstegen om naar het Badhuis te keeren.

ARNOLD had zijn geld verspeeld en was dus naar huis gegaan om door zijne vrouw beknord te worden, doch de lange dominee MENNES een Fries, in het Westerkwartier staande, de Harlinger President Burgemeester, , bleven van negen tot twaalf ure onder de flesch zitten. Toen zwaaide de arme POSTUMA naar huis, viel en brak zijne horologie; DEEGENS was half een lijk; de stroeve Fries verhaalde duizend sprookjes enz: terwijl ik aan de bank zes of zeven dukaten won, en soupeerde met VAN HOGENDORP en een nieuw aangekomen gezelschap, bestaande uit den rechter MODDERMAN, zijne schoone dochter, den Heer GOCKINGA en zijne vrouw, allen uit Groningen. Het gesprek was zeer onderhoudend. Eens vroeg de Heer MODDERMAN waar wij te Groningen gehuisvest hadden. – 'Bij Bruins' was het antwoord. – 'Is het daar niet wat gehoorig en drok?' – 'Ja,' zeide VAN HOGENDORP, 'vooral met promotie partijen.' Nu wenkte GOCKINGA zijnen reisgenoot, die met vragen wilde voortgaan, toe en deze zweeg. Te elf ure gingen wij bedwaarts."

Dochter Gerharda is er dus zo'n 20 jaar later geweest, toen ze in 1842 door haar broer Wolter werd geportretteerd. Weer 10 jaar later, in 1853, reist zij samen met haar man én haar broer door Noordrijn-Westfalen. In een reisdocument wordt Wolter Wolthers, dan reeds burgemeester van Leens en Ullrum omschreven als: een man 39 jaar, 1.74 m. lang, gezond gelaat, brede kin, bruin haar en bruine baard.

Wolthers als Burgemeester

In 1845 beëindigt mr. Wolthers na 3 jaar zijn tijdelijk verblijf in Bentheim en wordt hij burgemeester in Marum. Hij volgt Ferdinand Folef von Inn und Knipphausen, heer van Nienoord op, die graag in het Westerkwartiers sprak en in later tijd verantwoordelijk zou zijn voor het afbranden van Kasteel Nienoord.

In 1847 wordt Wolthers in Marum opgevolgd door burgemeester Obbes uit Amsterdam. Obbes zette zich als oud veenwerker bijzonder in om de armoede onder de arbeidende bevolking te bestrijden. De oprichting van de 'Vereniging tot hulp aan vlijtige ar-

men' mogen we wel zijn grootste wapenfeit noemen. Obbes was 6 jaar burgemeester in Marum. Mr. Wolthers was intussen in 1846 ook burgemeester van tegelijk Kloosterburen en Ulrum geworden. Hij bestuurde dus tijdelijk 3 gemeenten!

In Kloosterburen volgt hij burgemeester H. K. Borgman op. Hindrik Klaassens Borgman (1778-1846) was de eerste burgemeester van de gemeente Kloosterburen. Vanaf 1811 was hij de Schout en later (eerste) burgemeester van Kloosterburen tot aan zijn dood in 1846. Hij was geboren op 'Oud Bocum' en overleed op 13 april 1846.

In Ulrum wordt Wolthers in 1846 de opvolger van H. Bazuin. Behalve burgemeester was hij tegelijk secretaris van de gemeente en trad daarbij ook op als ambtenaar van de burgerlijke stand. Zijn voorganger, Harmanus J. Bazuin - landbouwer op De Houw, was burgemeester van Ulrum van 1832-1846. Tijdens het 'ancien regime' stond in Leens een paal die soms dienst deed als strafpaal of kaak. Het gebeurde toen wel eens dat mensen, die ernstige overtredingen hadden gepleegd, hieraan voor hun mededorpelingen ten spot werden blootgesteld. In en na de Franse tijd verloor deze paal zijn functie en zo leek het burgemeester Bazuin van Ulrum, een goed idee om deze paal dienst te laten doen als grensmaal tussen de vroegere gemeenten Leens en Ulrum. Hij staat er nu nog altijd!

Tot slot

In 1851 verlaat Wolthers de gemeente Kloosterburen en wordt hij burgemeester van Leens. Op 8 nov. 1867 trouwt hij op 53 jarige leeftijd met Klasina Wierenga, 36 jaar, weduwe van Kornelius Theodorus Lubbers, predikant te Ulrum. Kinderen uit dit huwelijk: ongeveer een jaar na het huwelijk wordt op 08-12-1868 Wolther Wolthers te Ulrum geboren. Het jongetje overlijdt echter op 16-08-1869 op de leeftijd van ruim 8 maanden. Op 4 juni 1870 wordt in Ulrum dochter Henriëtte Guilleaumine Jeanne Wolthers gebo-

ren (zij trouwt op 10-05-1893 te Leens met Hendrik Jacob Noosten arts te Leens). Opvallend is, dat vader zich in de geboorteakte van zijn dochter voor het eerst Meerten Wolther Wolthers noemt. Deze naam doet zich eerder niet in de familie Wolthers voor.

Tot zijn overlijden op 21 augustus 1870, tot 2½ maand na de geboorte van zijn dochter, is hij burgemeester van tegelijk de buurgemeenten Ulrum en Leens. Mr. Wolthers wordt na zijn overlijden in 1870 in Leens opgevolgd door Pieter Abraham de Rochefort, Leens, 4 maart 1839 - Wehe, 31 juli 1923.

De Rochefort was 45 jaar lang burgemeester, eerst van Ezinge in 1867 en vervolgens in 1870 dus van Leens. De Rochefort trouwt in 1873 met Klasina Wierenga (1831-1910), opnieuw weduwe, maar nu van zijn illustere voorganger, de ons thans zo bekende burgemeester mr. Wolter Wolthers...

Gerharda Anna Pauline Gockinga – Wolthers zuster van Wolter Wolthers 6 juli 1844

Folkert de Boer, 'gele rijder, pechbestrijder'

Geert W. Braam

Soms worden de mooiste verhalen je zomaar in de schoot geworpen. Zoals de herinneringen van Folkert de Boer uit Marum die van 1961 tot 1993 bij de wegenwacht was, bijna vanaf het eerste uur. In die tijd woonde ik naast Folkert, herkende zijn voertuigen en luisterde graag naar zijn spannende, maar ook vaak dramatische verhalen. Als jonge jongens hingen we als het ware aan zijn lippen. Veel van die verhalen kon ik mij vaag herinneren, maar de kans om het nog eens te horen, vast te leggen en te delen met anderen heb ik met beide handen aangegrepen. Een stuk streekgeschiedenis van de bovenste plank.

Voorgeschiedenis

Folkert is geboren op 6 augustus 1933 te Haulerwijk en opgegroeid op een boerenbedrijf met 13 hectare land. Zijn ouders waren Frederik de Boer en Sjoukje Russchen. Folkert had een één jaar jongere broer, die later het boerenbedrijf heeft overgenomen. Hij bleef er wonen en combineerde het boerenwerk met zijn studie en baan. Hij studeerde en kreeg een baan bij justitie. Folkert: "Ik vond het wel goed zo, want ik voelde helemaal niets voor het boerenbedrijf".

Toen Folkert anderhalf jaar was en zijn broer zes weken, overleed hun vader in het ziekenhuis in Groningen. Hij had een "verstening" in de blaas. De operatie mislukte, met de dood tot gevolg. Zijn moeder hertrouwde in 1940 met Alle Reinders. Zijn biologische vader was een broer van Johannes de Boer die vele jaren aan de Wilpsterweg gewoond heeft. Folkert en zijn broer hebben aan Alle Reinders een goede tweede vader gehad. Uit het tweede huwelijk zijn geen kinderen geboren. In Haulerwijk woonde het gezin De Boer/Reinders aan de stille kant van de vaart aan de oostkant van het dorp, zo'n 700 meter van de kruising.

*Trouwfoto van het jonge stel.
Getrouwd 14 november 1958.*

*Het geboortehuis van Folkert de Boer,
in Haulerwijk. Foto: Geert Braam*

Lagere school, Ulo en Ambachtsschool

Folkert was niet de eerste van de familie die in Marum ging wonen, want, zo hoorde hij jaren later, woonden zijn grootouders Folkert de Boer en Trijntje van der Laan van 1913 tot 1918 als zetboer op de Haar bij Marum. Op dezelfde plaats, waar Foppe Bouma nu boert. Na 1918 vertrokken ze en weer later gingen ze in Drachten- Zuid wonen. Folkert

en zijn verloofde Sietske Oost lieten in 1958 het huis aan de Lindsterlaan nummer 5 bouwen. Toen het huis klaar was, zijn ze op 14 november 1958 getrouwd.

Het vak van automonteur

Folkert vertelt: "Ik zat op de lagere school in Haulerwijk en daarna tweeënhalf jaar op de ulo eveneens in Haulerwijk. Ik kwam toen tot de ontdekking dat het vak automonteur mij erg boeide. De vader van een kameraad, waarmee ik naar de ulo ging, was chef-monteur in ons dorp. Ik was veel in die garage en besloot voor automonteur te gaan leren. Ik verliet de ulo en meldde mij aan bij de ambachtsschool in Oosterwolde. Na twee jaar ambachtsschool ging ik met het monteursdiploma op zak naar Stork. De school bemiddelde daarbij. Dat was maar voor één jaar. Na Stork ging ik op 2 april 1952 naar de ESA in Marum, als leerling monteur. Ik werkte daar in de dieselopbouw, bij de vrachtwagen- en revisieafdeling, samen met Frits Helhamel uit Marum. Dat was maar voor een jaar. Daarna moest ik 19 maanden in militaire dienst. Van november 1954 tot 1 maart 1961 werkte ik weer bij de ESA en heb ik me verder verdiept in het monteursvak."

Een nieuwe uitdaging

"Een grote uitdaging leek mij het werken bij de wegenwacht. Die wens had ik al voor de aanleg van de nieuwe rijksweg 43. Zo'n baan te hebben, het lachte mij toe. In 1960 solliciteerde ik bij de ANWB voor een baan bij de wegenwacht. Ik mocht op sollicitatiebezoek komen, maar ze gaven mij het advies om nog een aantal jaren in een kleinere garage te gaan werken om meer ervaring op te doen. Ik moest storingsen snel kunnen opsporen, het werk bij de ESA was te eenzijdig. Ik moest meer kennis opdoen met verschillende automerken. Ik werd dus niet als wegenwacht aangenomen. Het zou volgens de deskundigen van de ANWB wel 5 jaar kunnen duren, voordat ik weer een uitnodiging zou krijgen voor een gesprek.

De eerste jaren van de wegenwacht

De geschiedenis van de Wegenwacht begint direct na de Tweede Wereldoorlog. De nieuwe pechhulpdienst van de ANWB werd

opgericht naar Engels voorbeeld. Onze zusterclub Automobile Association (AA) was toen al met mobiele hulpbrigades langs de weg actief. In 1946 bestond het Nederlandse wagenpark uit ongeveer 30.000 auto's. Een derde deel daarvan kwam dat jaar één of meer keren in contact met mobiele hulpverleners.

De eerste mobiele hulpbrigade van Nederland ging op 15 april 1946 van start. Zeven geel overgeschilderde Harley Davidson Liberator motorfietsen (de ANWB had 25 aangekocht van onze Canadese bevrijders) reden de "grote" wegen over om langs de kant staande auto's weer aan de praat te krijgen.

1960 opening rijksweg 43

Na de ontsluiting van het Westerkwartier met de spoorlijn Groningen - Drachten op 1 september 1913 was dit na 47 jaar een nieuwe snelle en noodzakelijke verbinding in onze moderne tijd. Van de opening in 1960 van de nieuwe Rijksweg 43 kan ik mij herinneren dat er een kolonne oude Bugatti's en veel andere oldtimers door Marum reed en die voorafgegaan werd door wegenwachters uit de wijde omgeving zoals Michiel de Winter uit Joure, Wiebe de Jong, Romt van Dijk uit Veenwouden. Zij begeleidden de optocht. Toen dacht ik, verdikke, daar had ik ook tussen kunnen zitten, omdat ik voor de opening al gesolliciteerd had, maar toen helaas nog niet aangenomen was. Anders had ik ook deel uitgemaakt van die van die optocht met de gele rijders.

Als schrijver van dit artikel kan ik mij als 12-jarige die, voor ons, grote gebeurtenis van de opening en het feest er omheen nog heel goed herinneren. Het werd een groots opgezet feest met een grote tentoonstelling erbij. De drie hoogste klassen van de Marumer schooljeugd maakten er deel van uit. Voor de naam van het openingsfeest en de tentoonstelling was een treffende naam bedacht, namelijk OWK wat staat voor "Ontsluiting Westerkwartier" De openingsdag was 4 juli 1960.(G.W.B.)

Aspirantwegenwacht

Ik wist genoeg en stortte mij op mijn werk

om nieuwe ervaringen in de garage op te doen. Het moest en zou lukken om bij de wegwacht te komen. Een neef van mijn schoonzuster had een garage in Waskemeer. Die wilde mij graag als monteur in de garage. Wat schetst mijn verbazing! Ik was er nog maar heel kort, toen ik weer een brief van de ANWB kreeg. De genoemde vijf jaar werden maar vijf maanden. Maar in mijn ogen kon ik het niet maken ten opzichte van mijn nieuw baas in Waskemeer om nu al weer weg te gaan en ik liet dat de ANWB weten. Ik wou ook nog meer ervaring op doen. Een aantal maanden later, in augustus 1961, kreeg ik weer een brief van de ANWB met wederom een uitnodiging voor een gesprek. Ik werd vervolgens getest en werd direct aangenomen. Uiteraard was ik in de wolken en mijn toekomst was grotendeels uitgestippeld. Op 4 december 1961 begon ik met de opleiding, circa anderhalf jaar na de opening van de rijksweg.

De "aspirant wegwacht" in de revisie-afdeling van de ESA in Marum. Foto: Geert Braam

Treinongeluk bij Harmelen

Tijdens mijn opleiding in Den Haag bij het hoofdkantoor gebeurde het verschrikkelijke treinongeluk bij Harmelen. Daar werden wij

naar toe gestuurd om te assisteren. Achteraf had dat niet gemoeten. Wij kwamen niet bij de trein, de militairen waren daar actief. Het zien van de ravage maakte diepe indruk op mij. Het was een opeenstapeling van wagons met de passagiers er nog in en daar scheef overheen lag de zware locomotief. Wij kregen de opdracht om materiaal naar de plaats te brengen, en moesten daar hand en spandiensten verlenen. We hadden gelukkig niets met het bergen van de vele doden en het verzorgen van de gewonden te maken. Iets dergelijks hoop ik nooit weer mee te maken. Toch word ik er telkens weer mee geconfronteerd als er weer een treinongeluk gebeurd is. De overstap van garage naar wegwacht verliep heel goed, ondanks dat ik in de garage collega's had en op de weg in mijn eentje moest werken.

Als wegwacht aan het werk op de tweebaans rijksweg 43.

De eerste wegwacht op de rijksweg 43, Marum/ Luxwoude (nu de A7) kwam uit Tuk bij Steenwijk. Hij stopte ermee, omdat hij vanwege rugklachten de zware werkzaamheden niet aan kon. Toen hij vertrokken was, kwam ik voor hem in de plaats. Alle wegwachten hadden hun eigen traject, daarnaast waren er reserve wegwachten. In de volksmond werden we "gele ridders" genoemd.

De snelweg op met motor en zijspan

Ik heb twee motoren gehad, de eerste was een 600 BSA, de tweede een 500 kopklepper. Die kreeg ik van een collega uit Heerenveen. Hij kreeg een Deux Chevaux. Er was een vaste route van 27 kilometer van Marum naar Luxwoude bij Heerenveen. Vanaf half negen tot zes uur en zes dagen in de week. Om de andere zondag was ik vrij, en je had maar één vrije zaterdag in de maand. Later kreeg ik er een vrije ochtend- en middag bij. Dat betekende twee vrije zaterdagen in de maand.

Het was in het begin constant heen en weer pendelen op dezelfde route. Ik had geen telefoon, geen mobilfoon en er waren nog geen praatpalen. En als het zes uur was, dan zat de dienst er op en ging ik naar huis. De eerste motor met zijspan was in het ver-

leden al eens omgebouwd met een soort badkuip erom heen. De badkuip hebben we er afgehaald. Het was wel een mooi gestroomlijnd geval, maar de koeling werkte niet. Normaal waait de wind om de koelribben, maar dat was met het scherm niet meer mogelijk. Het was een idee geweest van de ANWB, men dacht dat de motor er meer snelheid door kreeg. De wegwacht, die de motor eerder bereed, was de heer Kleijns uit Wezep. Ik heb eens een bezoek aan hem gebracht. Hij was wegwacht sinds 1952.

Er zijn nog garagebedrijven in onze omgeving, waarvan de eigenaren ook wegwacht geweest zijn. Ik noem Bertus ter Veld uit Grijpskerk, van der Schuit uit Heerenveen, een Saabdealer, Franssen de Forddealer in Heerenveen, een benzinepomphouder bij Meppel en bij Groningen pomphouder Van der Bleek. Allemaal “gele rijders, pechbestrijders”. Je was net Haarlemmer olie, iedereen sprak je aan en je moest overal een oplossing voor bedenken, maar de waardering was groot. Iedereen groette bij het passeren.

*Folkert op de motor met zijspan.
Foto: Geert Braam*

Een rijdende garage

In het zijspan lagen alle benodigde gereedschappen keurig opgeborgen. Na een reparatie controleerde ik of alles weer teruggeplaatst was. Voor in het zijspan lagen de EHBO- spulletjes, zoals de verbanddoos en

spalken. Verder een paar brandblussers. In het middenvak een grote krik met het gereedschap en achterin stonden voorraden benzine, water, olie en dieselolie. Het zijspan was vrij zwaar beladen; daar moest je wel aan wennen. De eerste keer dat ik moest afslaan, zou ik rechtdoor. Je moest terugschakelen en dan weer optrekken. Het ging even fout en ik kwam met motor en zijspan naast de weg in het gras terecht. Het liep goed af.

Ik had alle rijbewijzen toen ik bij de wegwacht kwam, behalve het vereiste motorrijbewijs. Dat had ik gehaald in de tijd dat ik bij de ESA werkte. In Groningen kreeg ik van een rijsschoolhouder les op een scooter-tje. Tijdens het rijexamen, kris kras door de stad, verdwaalde ik. De rij-instructeur reed achter mij op de scooter en hij had gezegd dat we op de Grote Markt rechtdoor zouden gaan. Maar dat was achteraf, zo bleek, verboden. Ik zakte, maar kreeg een papertje mee om dat af te geven bij het CBR in Den Haag, vlakbij de plek waar ik in opleiding was. Daar werd één en ander geregeld ten gunste van de aspirant-wegwacht. Enige tijd later mocht ik weer in Groningen examen doen. Deze keer liep alles op rolletjes.

Klets koppen

Tijdens mijn opleiding in 1961 waren de eerste praatpalen op rijksweg 13 tussen Rotterdam en Den Haag geïnstalleerd. Men noemde ze niet praatpalen maar “klets koppen”. Rijkswaterstaat heeft de klets koppen later vervangen door een ander type met de benaming “praatpalen”.

Daarna werden ook de eerste wegwachtstations gebouwd. De ANWB zorgde voor de bemensing van die stations. Vanaf die tijd werd het onderlinge contact beter. In het begin was dat er niet. In het westen kregen de wegwachten de eerste semafoons, maar hier was daar helemaal nog geen sprake van. De enige die daar mee uitgerust was in Marum, was dokter Van der Tempel. Enige tijd later werden wij wel in staat gesteld om een signaal naar de dokter te sturen (bijvoorbeeld bij een ongeval op de rijksweg). Daarvoor moesten wij heel snel naar een huis of boerderij om per telefoon het ongeval door te geven aan de arts. Als voorbeeld

noem ik de codes voor Marum – Frieschepalen: dan brandden lampjes 1 en 3 en voor Marum - Boerakker waren het de lampjes 2 en 4. Dan wist de arts waar hij moest zijn op de rijksweg.

Wij werden later opgeroepen vanuit de Centrale: “Wegenwacht 232 waar bevindt u zich?” 232 was mijn oproepnummer en ik vertelde waar ik was. Dan werd mij verteld waar iemand met pechgeval stond en dan ging ik daar heen. Nu, in deze tijd, komen de pechgevallen binnen in de alarmcentrale in Assen, die geeft het weer door aan het call-center in Planken Wambuis en van daaruit wordt een wegenwacht naar de pechlocatie gestuurd.

De barre winter van 1963.

Die winter staat de ouderen onder ons in het geheugen gegrift. Rijden op de motor met zijspan was erg koud. Ik heb de oren bevroren gehad en toen ik op een keer thuis kwam, had ik geen gevoel meer in mijn wang. Het was die dag circa 15 graden onder nul. Het was laat geworden, want bij Luxwoude had ik nog een vrachtwagen met een klapband geholpen. Toen nog door de kou naar huis en dat bleek wat te veel van het goede. Ik zat goed in het leer en had de helm op.

Dat was nog zo'n “Willempie” helm. Maar die stond altijd een beetje open en dan waaide het er bij in. De gevoelswaarde bij een temperatuur van min 15 wordt dan wel min 30 graden, maar je bent jong en sterk en je denkt dat je niet kapot kunt.

In diezelfde strenge winter heb ik bij het Julianaplein in Groningen een bevroren onderdeel van de motor van een vrachtwagen gerepareerd. Nadat ik een tijdje bezig was, kwam er een jongetje uit die buurt aangesnel met het aanbod: “Mijn moeder wil wel even koffie maken, dan breng ik die in een thermoskan bij u.” Er werd nog een tweede keer koffie aangeboden en toen kwam er voor de derde keer iemand, weer een jongetje, met: “Mijn moeder wil wel snert maken voor jullie”. De saamhorigheid in die winter was heel groot.

Een ongeval bij Beetsterzwaag

Het eerste verschrikkelijke ongeval dat ik meemaakte, was met een personenwagen

die door de remmen schoot en onder een vrachtwagen terecht kwam. Twee mensen waren op slag dood en er vielen vier zwaar gewonden. Ik reed toen nog op de motor. Ik kwam aanrijden en zag een politieagent een groot gebied afzetten met rode linten. Hij moest weer naar de kruising, de plaats van het ongeluk en ik bracht hem terug. Het zag er heel slecht uit vertelde de politie. Achteraf hoorde ik dat één van de slachtoffers uit Waskemeer kwam, maar ik heb hem niet herkend. De gewonden kende ik niet, dus was er geen link met de Waskemeerder. Het bleek een huurauto te zijn en de later aangekomen verhuurder vertelde wie het was. Het was een bekende. Bij het horen van die naam stond ik als aan de grond genageld. Toen ik thuis kwam, had Sietske het eten klaar, maar ik heb door het ernstige ongeval en de dood van die bekende geen hap door de keel kunnen krijgen. Op den duur raakte ik beter bestand tegen dit soort situaties. Ik weet van zeker vier collega's die er door het meemaken van dergelijke ongelukken onderdoor zijn gegaan. Mensen zoals wij, of de politie, van Rijkswaterstaat en niet te vergeten de mannen van de brandweer worden wel meer gehard, maar je went er nooit aan.”

*Folkert toont trots zijn fotoboek.
Foto: Geert Braam*

De Ielijke eend

Normaal gesproken kregen de wegenwachters met zeven jaar dienstverband een Deux Chevaux van het merk Citroën, beter bekend als de lelijke eend en leverden de motor dan in, maar ook dat liep weer anders, want al in juni 1964 kon ik mijn motor inruilen tegen een eend. Ik heb er in totaal drie van gehad, waarin ik totaal zo'n half miljoen kilometers heb gereden.

In de tijd dat ik een lelijke eend had, kreeg ik begin 1970 een mobilifoon tot mijn beschikking. Maar het was gedaan met de vaste werktijden. We kregen toen vroege en late diensten, wel nog steeds op het vaste traject Marum – Luxwoude. En onze taken werden uitgebreid, we moesten ook buiten de grote wegen service verlenen aan pechvogels. In de bebouwde kom werd tot nu toe geen wegenwachthulp verleend. En van bovenaf werd ook geregeld dat we nachtdiensten moesten gaan draaien, om de zes weken drie of vier. Onze standplaats was dan het wegenwachstation in Groningen en

later werd dat Assen.

De lelijke eend naast het huis aan de Lindsterlaan. Foto: Geert Braam

Ook heb ik in een Renault 4 gereden en in 1978 kreeg ik een VW-auto op proef. Er waren er vijf van aangeschaft in Nederland. Ik hoorde bij de gelukkigen. Het was een diesel. De chauffeurs werden naar aanleiding van een testrit geselecteerd. Het was wel een hele eer om aan die proef te mogen meedoen. De auto werd aan alle mogelijke testen onderworpen, zoals de brandstof. De

test pakte positief uit en ik heb er na deze nog een tweede gehad. In beide VW - Golfjes heb ik meer dan 300.000 km gereden. In augustus 1993, toen ik 60 jaar werd ben ik

gestopt.

De wegenwacht heeft zelf pech en een toevallig passerende persfotograaf legt de pech vast.

Dodenweg

Rijksweg 43 was een hele gevaarlijke weg en werd daarom ook wel "dodenweg" genoemd. Op het traject Groningen- Heerenveen had je alleen al 52 gelijkvloerse kruisingen, waar altijd wel iets gebeurde. In de eerste 20 jaar van mijn loopbaan als wegenwacht waren er op het traject Groningen - Heerenveen ongeveer tweehonderd doden te betreuren. Ik hield dat bij en heb er nog een lijst van. *(Voor de officiële opening op 4 juli 1960 van de nieuwe weg vielen er ook al veel slachtoffers. De weg was voor de opening al een tijdje in gebruik G.W.B.)*

Gelukkig was ik niet bij alle gevallen betrokken, maar wel bij heel veel. De lijst van 200 doden heb ik naar de ANWB - directie gestuurd, zodat ze aan de bel konden trekken bij de hogere instanties, zodat ze maatregelen konden nemen. Ook de weg van Roosendaal naar Bergen op Zoom noemde men dodenweg. Dat was een driebaansweg. De lijst heeft betrekking op alle slachtoffers, zoals overstekende fietsers, slachtoffers van inhaalmanoeuvres, enz.

In de 32 jaar dat ik bij de wegenwacht werkte, heb ik in het hele land 14 collega's verloren, die verongelukten tijdens hun werk. In het begin

zette je de dienstauto altijd voor het pechgeval, maar later reden we de auto er altijd achter, om te voorkomen dat je tussen de beide auto's klem kwam te zitten. In de tijd dat er nog geen vluchtstroken waren, werd de auto zo snel mogelijk in de berm gezet. In de Leekster Courant werd er in het begin, na de aanleg van de snelweg, vaak voor gewaarschuwd dat overstekende weggebruikers goed moesten uitkijken, want het snelverkeer op de rijksweg had altijd voorrang. Veel mensen uit de buurt gingen uit sleur de fout in, met alle gevolgen van dien. Als voorbeeld noem ik het zeer tragische ongeval bij Midwolde. De bestuurder van een auto zag een vrachtwagen over het hoofd. Ik kwam aangereden. De twee inzittenden voor in de auto waren op slag dood, een oude man, achter in, zat klem maar leefde nog. Hij keek naar de doden voor in de auto. Gelukkig vloog de auto niet in brand, want ook dat gebeurt, met de klemzittende mensen er nog in. Gelukkig heb ik dat nooit mee gemaakt. Natuurlijk wel brandende auto's, maar zonder inzittenden. Dit zijn dan wel gevallen die diep ingrijpen en waarover het na korte tijd wel bij je begint te malen. We hadden een jaarlijkse bijeenkomst met alle wegenwachters, waar je over dit soort zaken kon praten met je collega's. Daar hoorde je dan de verhalen van collega's, die machteloos moesten toekijken hoe een auto, met de inzittenden er nog in, in brand vloog. Na de verdubbeling van rijksweg 43 tot vierbaansweg veranderde de naam in A7. Er waren geen ongelijkvloerse kruisingen meer, waardoor het een stuk veiliger werd.

Een geval van pech bij Beetsterzwaag

Het begon al te schemeren. Er passeerde een auto en ik dacht: "Die betonplaten van de rijksweg worden er niet beter op." Er klonk een hevig geklapper. Toen een auto circa 100 meter voor mij was, reed hij plots de berm in. Er stapten vier heren uit in zwarte pakken. Ik stopte en vroeg wat er aan de hand was. Een van de mannen zei: "Ik heb een lekke band". Ik bood aan om de band te wisselen, maar de pechvogel zei, dat hij zelf ook een paar handen had meegekregen en dat hij het zelf wou doen. Als

ik voor een handdoek en zeep kon zorgen en wat water dan was hij al dik tevreden. Hij heeft zelf het wiel verwisseld. Ik heb het nog even gecontroleerd of het goed vast zat. Ze hebben de handen gewassen. Na zijn handen te hebben gewassen, vroeg hij of ik zijn WW – lidmaatschapskaart nog wilde zien. Dat was goed. Daar stond de naam "Albert Hein" op. Ik vroeg of het "himself" was en hij antwoordde: "Ja, himself". Ik vroeg: "Waar gaat de reis naar toe ging, Groningen?" Nee ze gingen bij Drachten rechts af naar Hotel Lauswolt bij Beetsterzwaag. Daar overnachtten ze, want ze hadden er de volgende dag een vergadering.

De volgende dag sprak ik bij een tankstation met een vrachtwagenchauffeur van Albert Hein. Toen hadden ze nog hun eigen vrachtwagens voor de bevoorradings van hun winkels. Ja hoe bestaat het, die chauffeur had net getankt en hij had het hele verhaal over zijn baas van de pomphouder gehoord. Hij sprak mij aan: "Ja, je hebt gustern mijn boas geholpen hè, Appie Hein". Hij had alle lof voor zijn baas. "Het is een monsterkerel", zei hij en vervolgde, "als hij in de fabriek komt, dan maakt hij altijd een babbeltje met personeelsleden".

Nog een bekende

Bij een pechgeval bij Wijnjewoude sloeg een klep door een zuiger en het mankement kon ter plekke niet gerepareerd worden. Een wegsleepregeling bestond toen nog niet, dus de pechvogel had al contact gehad met zijn garage in Leeuwarden om de auto op te halen. Hij was daar, zo bleek, wethouder. Goede kennissen zouden hem komen halen. Ik zou op de bergingswagen wachten. Tussen de bedrijven door hielp ik nog een vrachtwagenchauffeur met pech. Toen de auto, een Mercedes, met de afhalers uit Hoogeveen arriveerde, bleek dat Hans Wiegel te zijn, met naar ik meen zijn schoonvader. De pechvogel, de wethouder uit Leeuwarden dus, was Klaas Weide, die met zijn vrouw een bezoek aan Hoogeveen zou brengen. Weide was van 1975 tot 1982 burgemeester van Marum.

Honden op de weg

Ter hoogte van Beetsterzwaag zag ik plot-

seling vanuit de auto in de verte een uit de kluiten gewassen hond zigzaggend over de snelweg gaan. Ik was snel ter plaatse om één en ander te regelen in verband met de verkeersveiligheid. Auto's passeerden de hond links en dan weer rechts. Ik nam de nodige maatregelen. Op het inspectiepad naast de snelweg, een smal fietspaadje, fietste Pieter van der Wal, kantonnier in dienst van Rijkswaterstaat. Kantonniers waren ook verantwoordelijk voor zaken die niet op de snelweg hoorden.

We hebben enige moeite moeten doen om de hond te pakken te krijgen, maar dat lukte vrij vlot. Van een sleepkabel werd snel een hondenlijn gemaakt, die de hond om zijn nek kreeg.

De politie van Opsterland werd gebeld en die was snel met een busje ter plaatse. Helaas, ontsnapte de hond weer, want het lukte hem zijn kop uit de lus te trekken. De kantonnier die net vertrokken was, werd teruggedroepen en na een korte klopjacht werd de hond in de politiewagen gedreven. Als dat niet was gelukt, dan had de hond neergeschoten moeten worden, hoorden we van de agent. De rust keerde terug op de weg. De agent verzocht mij mee te gaan naar het bureau. In Beetsterzwaag reed het busje, bij het politiebureau, de garage in en de deuren werden direct gesloten. Brigadier Hellinga herkende de hond: "Hé, dat is Wodka, de hond van de slijter." Als ik mij goed herinner, heette de slijter Veenstra. Wat bleek, er waren meer honden op drift geraakt ten gevolge van zware onweersbuien met fikse donderslagen. Veenstra werd ingelicht en kwam de hond halen. Baas en hond waren heel blij elkaar weer te zien.

De tweede belevenis met een hond vond plaats bij Marum, waar de trambaan rijksweg 43 kruiste. Daar zag ik een forse, dikke hond de weg over steken, richting Drachten. Iedereen remde af, parkeerde de auto in de berm en stapte uit. Ook ik zette de auto aan de kant, stapte uit, maar liet de rechterportier open staan. Enige mensen probeerden te hond te vangen. Die rende langs mijn auto en sprong pardoos naar binnen. Ik dacht dat hij in het midden op een houten bakje zou gaan zitten, maar hij kroop achter het stuur. Ik sloot het portier en iedereen reed weer

door. De klus was geklaard. Daar stond ik met die hond in de auto. Wat nu. Hij moest maar achterin en ik opende het portier. Maar de hond was niet van plan om achter het stuur vandaan te gaan en liet zijn tanden zien. Een duidelijk signaal. Het wegenwachtstation belde de politie en vertelde dat Folkert de Boer een hond had gevangen en in zijn auto had opgesloten. Maar de hond weigerde eruit te komen. Ze hebben mij daar, ik denk met opzet, drie kwartier laten wachten. Ze hadden er lol in. Tenslotte kwamen ze met een hondenlijn, waarmee ze het beest aanlijnden en naar het politiebureau brachten. Het was een hilarisch voorval. Ik voelde mij wel genomen door mijn collega's. Maar we waren wel aan elkaar gewaagd.

Een vraagje

Op een keer werd ik aangesproken door een automobilist: "Wegenwacht, hebt u verstand van auto's?" Dat was natuurlijk een vreemde vraag aan een wegenwacht. Dus gaf ik ook een dergelijk antwoord terug: "Och, ik rommel maar wat aan en meestal krijg ik voertuigen ook weer aan de praat." Later kon ik deze anekdote nog weer eens toepassen in het ziekenhuis, waar ik dit verhaal aan de behandelende chirurg had verteld. De opererende arts wist dus van mijn werk op de weg. "Hebt u er wat verstand van dokter?" vroeg ik. Hij gaf mij ongeveer hetzelfde antwoord als wat ik indertijd had gegeven. "Ik rommel maar wat aan en meestal lukt het mij ook nog."

De DKW

Bij Ureterper Vallaat hoorde ik krachtig remmen en ik zag een auto, een DKW, op z'n zijkant richting Groningen schuiven. Er kwam van alle kanten hulp aangesnel. Ik opende het portier. De automobilist kroop er uit en vroeg: "Waar is die oude man? Als ik niet geremd en uitgeweken was, dan had ik hem doodgereden." Hij liep naar een man in een blauwe kiel, de veroorzaker van het ongeval. Die was zich van geen kwaad bewust. De politie werd er bij gehaald en de zaak werd afgehandeld. De DKW-rijder zei tegen de wetsdienaren en mij: "Nou ja, dit wordt toch niets. Dit is een arme sloeber, ik kan het verhalen van de schade wel schudden. Dit kost

mij geld. Hier valt niets te halen.”

Zes weken later, stopt dezelfde DKW in de buurt van Terwispel, waar ik op dat moment was. De chauffeur zei: “Wegenwacht kent U mij nog? Ziet u het niet?” Ik zei:” De DKW herken ik wel. O ja, nu zie ik het.”

“Weet u nog dat ik toen tegen u zei, dat wordt hem niet, dat kost mij geld.” En hij vervolgde: “De oude man nam enige tijd later contact met mij op en vroeg hoeveel het repareren van de schade had gekost. Hij trok de portefeuille en zei: “Alstublieft.” De man bleek directeur van een tabaksfabriek te zijn en niet die arme sloeber waarvoor we hem aankeken.” Hij was zich later terdege bewust, dat de DKW- rijder zijn leven gespaard had.

Pech door het weer

Het weer speelde vaak een grote rol bij pechgevallen. Was het dertig graden boven nul dan konden vrachtwagens met gecoverde banden in problemen komen. Het loopvlak liet dan vaak los. Auto's waarvan de koeling niet helemaal in orde was raakten oververhit en stopten. Bij strenge vorst bevroren radiatoren, omdat er te weinig antivries in zat. Bij 3 à 4 graden boven nul en van dat miezerige, koude weer kon het gebeuren dat de carburateur toch bevroor. Men was dan vergeten het hendeltje van de zomer- en winterstand om te zetten.

Ik heb het werk 32 jaar lang met heel veel plezier gedaan. De service ging soms ver. Bij de benzinepomp van Veenema in Marum lagen twee reserve waterpompjes en daar maakten wij voor auto's met kapotte waterpompen dankbaar gebruik van. Tegenwoordig is dat niet meer mogelijk, omdat je nu in veel gevallen de halve motor moet demonteren. Een V-snaar of een riempje van een Kadet vervangen kostte maar 10 minuten werk.

De nylonkous

Als de aandrijfriem tussen de waterpomp en de krukas kapot ging, ontstonden er grote problemen. Als de riem van de dynamo stuk ging, was dat niet zo erg, want de accu hield het meestal overdag (dus zonder grote verlichting) nog wel een tijdje vol. Maar waar haal je in de avonduren zo snel een riempje

vandaan, die de krukaspoelie verbond met de waterpomp, zodat de motor gekoeld werd? Een nylonkous, waar een geïmproviseerde riem van gemaakt werd, was een tijdelijke oplossing. Als de pechvogels dicht bij woonden, dan reed ik voor de veiligheid en ondersteuning wel even een stukje mee, maar als ze verder reisden, dan moest men de temperatuur goed in de gaten houden. Nu met de moderne auto's is het ondenkbaar dat dat nog kan. Van klanten, die verder moesten en vanzelfsprekend geen oude kous in de auto hadden om het mankement te herstellen, ontdeed de vrouw zich van haar kousen. Zaak opgelost. Het is mij vijf à zes keer gebeurd, dat het zo opgelost werd. Een riem gemaakt van een nylonkous.

Stalling thuis

Op een enkel klein klusje na heb ik altijd de boot afgehouden als vrienden en bekenden vroegen om een probleem met hun auto op te lossen. Het mocht ook niet, stond in de voorwaarden van de ANWB.

Ik stalde mijn motor in het begin bij garage Middel aan het begin van de Hoornweg vlakbij de Lindsterlaan. Die motor mocht van de ANWB niet buiten blijven staan. Regelmatig reed er dan één van de buurkinderen mee om hem weg te brengen. Later heb ik zelf een garage laten bouwen, waar zowel de motor als mijn eigen auto in konden staan.

Inschrijven

Mensen die geen lid van de wegenwacht waren, konden na geholpen te zijn een keuze maken. Lid worden of betalen. Meestal werden ze dan lid. Ik heb ook veel buitenlanders geholpen met pech. Ze kwamen uit Israël, Australië, Canada, Amerika, Scandinavië, dus overal vandaan. Rijksweg 43 was tenslotte een internationale doorgaande weg. Ik heb de herkomst van gestrande buitenlandse reizigers bijgehouden. Op een dag strandde een auto bij Marum. De inzitenden, jonge Israëliërs, waren op doorreis voor een vakantie in Scandinavië. Zij hadden de oorlog in de Sinaï meegemaakt als militair en waren net afgezwaaid.

Doden onder collega's in het Noorden

Ik heb een collega bij Beetsterzwaag en

een kantonier van Rijkswaterstaat, die ik kende, verloren bij een ongeval. Wij waren technici. Maar we werden helaas ook geconfronteerd met ongelukken met ernstig letsel. Bij slagaderlijke bloedingen moesten we afbinden of bij dreigende verstikking was het zaak om snel in te grijpen. Er werd dan zo snel mogelijk een arts opgeroepen, die de behandeling overnam.

We hadden ook een soort kunstbloed bij ons wat door een arts toegediend kon worden. Dat was toen nog een taak voor een huisarts, maar die tijd is voorbij. In geval van nood gingen we zelf ook wel eens met de ambulance mee om hulp te bieden. Nu komt er een traumahelikopter bij met een arts aan boord.

Gepensioneerd

In het begin miste ik het werk en de contacten met de mensen bij de weg wel. Ik heb mij nooit verveeld en heb hobby's en vrijwilligerswerk genoeg, maar toch.

De dag van het afscheid in 1993 was een

hele bijzondere ervaring, na tweeëndertig jaren onafgebroken op de weg als hulpverlener. Nu geniet ik al weer een groot aantal jaren samen met mijn vrouw Sietske van mijn pensioen. Ook brengen we de nodige tijd door met onze kinderen en kleinkinderen.

We wonen nog tot groot genoegen op het oude vertrouwde plekje aan de Lindsterlaan. Hobby's genoeg. Op dit moment wordt er nog gesport in de club van tien, die al twintig jaar bestaat. Eén keer in de week volleyballen we. Ik voel me, ondanks dat ik al 81 jaar ben, nog vitaal. Ook heb ik in het bestuur van de ijsvereniging aan de Pierswijk (bij de Kruisweg) gezeten, een samenwerking van Marum en Nuis. Verder heb ik in het schoolbestuur en in de kerkenraad als ouderling en diaken gezeten. In de kerk ben ik begonnen in de financiële commissie, de z.g. commissie van beheer. Daarnaast heb ik ook nog deel uitgemaakt van het bestuur van het CDA en ben ik tijdens mijn loopbaan secretaris van de personeelsvereniging van de wegwachten geweest.

Afscheid van de wegwacht in 1993 en wel samen met mijn vrouw zittend op een oude brandweerauto. Foto: Geert Braam

't Olde Guet is een uitgave van de vereniging *Heemkundekring Vredewold-West* in Marum.

't Olde Guet betekent letterlijk: oude land of landerij.

In het jaar 1470 heeft het klooster Trimunt haar grondbezit in het kerspel Marum uitgebreid, door de verwerving van 'Tyarsema Olde Guet' gelegen tussen de Ae en de Haar.

't Olde Guet verschijnt minimaal 2x per jaar.

De verkoopprijs voor een los nummer bedraagt € 7,50.

Bij de omslag

De afbeelding op de omslag is het schilderij dat de Marumse kunstenaar Tony Simon heeft gemaakt voor de raadzaal van het gemeentehuis van Marum. De acht personen op de voorgrond stellen de geschiedenis en de toekomst voor; daarnaast ook de integratie van de Molukse gemeenschap in Marum. De gebouwen op de achtergrond staan voor de acht dorpen die samen de gemeente vormen, v.l.n.r. Lucaswolde, Jonkersvaart, Noordwijk en Boerakker, Nuis, De Wilp, Niebert en Marum.

Doel van de vereniging *Heemkundekring Vredewold-West*:

De vereniging houdt zich actief bezig met het erfgoed van het eigen heem om het waardevolle uit de geschiedenis van de gemeente Marum te behouden en de belangstelling voor en kennis van onze leefgemeenschap in heden en verleden te vergroten.

Bestuursleden van de vereniging *Heemkundekring Vredewold-West*:

- Koos Vos, voorzitter
Willemstad 5, 9363 XE Marum. Tel. 0594-643543.
- Wim Alberda van Ekenstein, secretaris
Het Riet 2, 9363 KG Marum. Tel. 0594-642835.
- Henk J. v. d. Wijk, penningmeester
Dwarsstraat 11, 9367 PR De Wilp. Tel. 0594 855560
- Gonneke Teeuwen - Renssen, ledenadministratie
Hoorweg 62, 9363 EH Marum. Tel. 0594 642945

Redactie:

- Jan van der Veen
Mellemauweg 2a; 9364 PV Nuis. Tel. 0594-513684.

Lay-out: Lydia van Rijjt; info@vanrijtmedia.nl. Tel. 0594-518611.

Redactiesecretariaat:

Mellemauweg 2a; 9364 PV Nuis. Tel. 0594-513684.

e-mail: redactie@historischeverenigingmarum.nl

www.historischeverenigingmarum.nl

Bankrekening: NL77 INGB 0009 5572 08 t n.v. Heemkundekring Vredewold-West

ISSN nummer: 1877-8968

Druk: Huisman drukwerk & uitgeverij Marum